

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI
TÜRK MÜZİĞİ TEORİSİ VE ETNOMÜZİKOLOJİ PROGRAMI

KÜLTÜREL BELLEĞİN TAŞINABİLİRLİĞİNDE ROL ALAN
ETKENLER: ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİNDE
SAZANDARLIK ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sedat ÇILGIN

BURSA-2019

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI
TÜRK MÜZİĞİ TEORİSİ VE ETNOMÜZİKOLOJİ PROGRAMI**

**KÜLTÜREL BELLEĞİN TAŞINABİLİRLİĞİNDE ROL ALAN
ETKENLER: ÇANAĞKALE TAHTACI TÜRKMENLERİNDE
SAZANDARLIK ÖRNEĞİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Sedat ÇILGIN

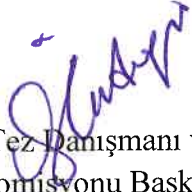
Danışman

Doç. Dr. Özlem DOĞUŞ VARLI

BURSA-2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Müzik Anasanat Dalı, Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji Bilim Dalı'nda 701583003 numaralı Sedat ÇILGIN'ın hazırladığı “*Kültürel Belleğin Taşınabilirliğinde Rol Alan Etkenler: Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde Sazanderlik Örneği*” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 30/07/2019 günü 13.00 – 15.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **BAŞARILI** olduğuna **OYBİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Doç.Dr.Özlem DOĞUŞ VARLI
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof.İsmail GÖĞÜŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof.Dr.Alaattin CANBAY
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Üye
Doç.Dr.Cenk GÜRAY
Hacettepe Üniversitesi

Üye
Doç.Ersen VARLI
Bursa Uludağ Üniversitesi

30/07/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİK ANASANAT DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 16/07/2019

Tez Başlığı: KÜLTÜREL BELLEĞİN TAŞINABİLİRLİĞİNDE ROL ALAN ETKENLER: ÇANAKKALE TAHTACI
TÜRKMENLERİNDE SAZANDARLIK ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 66 sayfalık kısmına ilişkin, 16/07/2019 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16.07.2019

Adı Soyadı: SEDAT ÇILGIN
Öğrenci No: 701583003
Anabilim Dalı: MÜZİK
Programı: TÜRK MÜZİĞİ TEORİSİ VE ETNOMÜZİKOLOJİ
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
DOÇ. DR. ÖZLEM DOĞUŞ VARLI 16.07.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kültürel Belleğin Taşınabilirliğinde Rol Alan Etkenler: Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde Sazandarlık Örneği” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

16.07.2019

Adı Soyadı : Sedat ÇILGIN
Öğrenci No : 701583003
Anabilim Dalı : Müzik
Programı : Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kültürel Belleğin Taşınabilirliğinde Rol Alan Etkenler: Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde Sazandarlık Örneği” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

16.07.2019

Adı Soyadı : Sedat ÇILGIN
Öğrenci No : 701583003
Anabilim Dalı : Müzik
Programı : Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Sedat ÇILGIN
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Müzik Anasanat Dalı
Bilim Dalı : Türk Müziği Teorisi ve Etnomüzikoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix+70
Mezuniyet Tarihi : 30 / 07 / 2019
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Özlem DOĞUŞ VARLI

KÜLTÜREL BELLEĞİN TAŞINABİLİRLİĞİNDE ROL ALAN ETKENLER: ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİNDE SAZANDARLIK ÖRNEĞİ

Bu çalışmada, Çanakkale ili Tahtacı Türkmen Alevilerinde sazandarlık (zakirlik) geleneğinin kültürel bellek ve sözlü aktarımdaki rolleri ele alınmaktadır. Çalışmanın metodolojisini, Çanakkale il sınırları içerisinde farklı bölgelerde yaşayan sazandarlar üzerine yapılan saha çalışması oluşturmaktadır. Kuramsal çerçevede nitel araştırma yöntemleri kullanılarak oluşturulan çalışma Tahtacı Türkmenleri üzerine yapılan literatür taraması ile kuvvetlendirilmiştir. Bu çerçevede kültürel bellek, geleneğin sözlü aktarımı, icranın kültürel kodlar üzerinden okunması ve “performans teori” gibi dinamik iletişimsel süreçler kuramsal kapsamda değerlendirilip çıkarımlar yapılmıştır. Sazandarlık geleneğine uygun olarak, Victor Turner’ın “liminal” ve “komünitas” kuramları üzerinden inançsal bağlamda niteliksel bir geçiş evresine değinilmektedir. Bununla birlikte Jann Assman’ın “kültürel bellek” ve geleneğin sözlü aktarımlarla yeniden inşası gibi kuramsal yaklaşımlar üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede Tahtacı Türkmen Alevilerinin farklı kimlik tanımlamaları ayrıntılı biçimde ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada Tahtacı Türkmen Alevilerinin “nefes” adını verdikleri, sazandarların sözlü ve müzikal kültür unsurlarına dayalı performanslarına da yer verilmektedir. Yörede belli kalıp ezgiler üzerine söylenen türlerine göre farklı birkaç nefes örneği derlenmiş ve notasyona aktarılmıştır. Anadolu Aleviliğinde “zâkirlik” Tahtacı Türkmenlerinde sazanderlik veya sazandarlık olarak isimlendirilen saz aşıklarının, inanç pratikleri bakımından önemli saygınlığa sahip kişiler olması yapılan saha çalışmasında elde ettiğimiz verilerdendir. Sazandarlık geleneğinin, Âyin-i Cem törenleri başta olmak üzere Tahtacı Türkmenlerinde ritüeller, kutsal addedilen günler ve gündelik olabilecek bazı pratiklerin diğer kuşaklara aktarımı, “kolektif bir bellek” oluşturması açısından önemli bir role sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tahtacı Türkmen Alevileri, Zâkirlik, Sazandar, Kültürel Bellek, Kültürel Aktarım, Kimlik, Nefes

ABSTRACT

Name and Surname : Sedat ÇILGIN
University : Bursa Uludağ University
Institution : Institution of Social Sciences
Field : Music
Branch : Turkish Music Theory and Ethnomusicology
Degree Awarded : Master Thesis
Page Number : ix+ 70
Degree Date : 30 / 07 / 2019
Supervisor : Asoc. Prof. Dr. Özlem DOĞUŞ VARLI

THE ENGAGED FACTORS IN THE PORTABILITY OF CULTURAL MEMORY: EXAMPLE OF SAZANDAR AMONG TAHTACI TURKMEN IN ÇANAKKALE

In this study, the roles of sazandar (zakirlik) tradition in Tahtacı Turkmen Alevi in Çanakkale province are discussed in cultural memory and verbal transfer. The methodology of the study consists of a field study on sazandas living in different regions within the borders of Çanakkale province. The study, which was formed by using qualitative research methods in the theoretical framework, was reinforced with the literature review on Tahtacı Turkmen. In this context, dynamic communicative processes such as cultural memory, oral transmission of tradition, reading performance through cultural codes and performance theory were evaluated in theoretical context and inferences were made. In accordance with the tradition of sazandar, Victor Turner's theories of "liminal" and "communitas" were referred with qualitative transition phase in a religious context. At the same time, theoretical approaches such as "cultural memory" of Jann Assman and the reconstruction of tradition through verbal transmissions are emphasized. In this context, different identity definitions of Tahtacı Turkmen Alevi were discussed in detail and tried to be explained. In addition, the performance of the sazandars based on verbal and musical culture elements, "nefes", as the Tahtacı Turkmen Alevi call it is also included. A few different "nefes" samples were compiled and transferred to the notation according to the types sung in the region. That saz lovers, who are known as "zakirlik" in the Anatolian Alevism, and are also called as sazander or as sazandar in Tahtacı Turkmen, have significant respectability in terms of belief practices is one of the data obtained in the field study. It was observed that the sazandar tradition had an important role in the formation of a "collective memory", especially in the ceremonies of the Ayin-i Cem, in the Tahtacı Turkmen, the rituals, the days considered sacred, and the transfer of certain daily practices to other generations.

Keywords: Tahtacı Turkmen Alevi, Zakirlik, Sazandar, Cultural Memory, Cultural Transfer, Identity, Nefes

ÖNSÖZ

Bu çalışmada “Tahtacı Türkmenlerinde Sazandarlık Geleneği” ele alınmıştır. Etnomüzikoloji alanında yaptığım bu ilk çalışmanın, akademik hayatım süresince daha başka çalışmalar yapmak için bir başlangıç olmasını ümit ediyorum.

Etnomüzikoloji alanında benim için yeni bir ufuk açan ve akademik hayatıma yön veren başta danışman hocam Doç. Dr. Özlem DOĞUŞ VARLI'ya, motivasyonu ve bilgisi ile her daim bana destek olan değerli büyüğüm Prof. Dr. Şeref ULUOCAK'a, zor anlarımda desteğini benden esirgemeyen kıymetli dostum Doç. Dr. Samet DOĞAN'a, çalışma sürecinde her türlü destek ve fedakarlığını benden esirgemeyen eşim Güner Begüm ÇILGIN'a, ve tüm yüksek lisans hocalarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Sedat ÇILGIN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK VE KÜLTÜREL BELLEK

1. KİMLİK, KİMLİK ÇEŞİTLERİ VE OLUŞUM SÜREÇLERİ.....	6
2. KÜLTÜREL KİMLİK BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA SAZANDAR KİMLİĞİ.....	9
3. KÜLTÜREL BELLEK VE KÜLTÜREL AKTARIM BAĞLAMINDA SAZANDAR KİMLİĞİ.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜREL AKTARIM SÜRECİ BAĞLAMINDA ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİ KÜLTÜREL KİMLİK GÖSTERGELERİ

1. TÜRKMENLİK KAVRAMI VE TAHTACI TÜRKMENLERİNİN TARİHÇESİ (GÖÇ YOLLARI VE YERLEŞİMYERLERİ).....	16
2. TAHTACI TÜRKMEN ALEVİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ: GELENEKSEL VE GÜNDELİK YAŞAM, İNANÇ VE MÜZİK	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL BELLEĞİN AKTARIMI BAKIMINDAN SAZANDARLIK PRATİKLERİ

1. SAZANDARLIK (ZAKİRLİK) GELENEĞİ.....	30
2.SAZANDARLIK GELENEĞİNİN STATÜSÜ VE KÜLTÜREL AKTARIMDAKİ İŞLEVİ.....	33
2.1.Âyin-İ Cem İbadetinde Sazandar Pratiği Ve Kültürel Aktarım	35
2.2.Kurban Kesme Ritüelinde Sazandar Pratiği	41
2.3 Ölüm Ritüellerinde Sazandar Pratiği.....	43
2.4.Düğün, Asker Uğurlama, Matem Ayı, Aşure Ayı Gibi Özel Günlerde Sazandar Pratikleri.....	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİNDE NEFES ÖRNEKLERİ

1. ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİNDE NEFES KAVRAMI.....	46
2. NEFES ÖRNEKLERİ.....	47
2.1. Dinleyin Erenler de Ali'nin Ününü	49
2.2. Ben de Şu Dünyaya Geldim Geleli	51
2.3. Aşağıdan Gelen de Acem Kokusu.....	53
2.4. Erenler Veliler de İkrar Yediler.....	55
SONUÇ	57
EKLER	59
KAYNAKÇA	66

TABLolar ve ŞEKİLLER LİSTESİ

Resim 1: Tahtacı Türkmen Alevilerinin Tahta Biçme Tezgâhı.....	22
Resim 2: Geleneksel Tahtacı çadırı (eski zamanlardan bir fotoğraf)	22
Resim 3: TahtacılarA Ait Bir Çadır Kasnağı.....	23
Resim 4: Yöresel Kıyafetleri İle Tahtacı Kadınları.....	23
Resim 5: Tahtacı Türkmen Erkeklerinin Başlarına Taktıkları “Terlik” ve “Yağlık”....	24
Resim 6: Çanakkale Türkmen Alevilerinin Ev içi görünülerinden, Hz. Ali ve On İki İmam Görselleri.....	25
Resim 7: Çanakkale Türkmen Alevilerinin Ev İçi Görünülerinden, (Bir Sazandarın Evi).....	25
Resim 8: Tahtacı Türkmen Alevilerinin Mezar Taşlarına İşlediğı “Kaz Ayağı” Mührü.....	28
Tablo 1: Ayin-i Cem ibadetinde sazandarlar tarafından okunan nefes örnekleri.....	39
Tablo 2: Özel günlerde sazandarlar tarafından okunan nefes örnekleri.....	45
Resim 9: Cem Nefesi (Dinleyin Erenlerde Ali'nin Ününü) Ezgisinin Notasyonu	49
Resim 10: Ölüm Nefesi (Ben de Şu Dünyaya Geldim Geleli) Ezgisinin Notasyonu.....	51
Resim 11: Ölüm Nefesi (Aşğıdan Gelen de Acem Kokusu) Ezgisinin Notasyonu.....	53
Resim 12: İkrar Nefesi (Erenler Velilerde İkrar Yediler) Ezgisinin Notasyonu	55

GİRİŞ

Anadolu'nun kadim kültür coğrafyasında yaşayan günümüze kadar kapalı (endogamik) bir topluluk olma özelliği gösteren Tahtacı Türkmen Alevileri, kendilerine has yaşayış biçimleri ile Alevilik inancının farklı bir mozaiği olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

“Aleviler, Hz. Ali’yi manevi önder olarak kabul eden, inanç ve ibadetleriyle Ortodoks Müslümanlardan çok farklı bir yapıya sahip, kendilerine özgü toplumsal kurumları olan heteredoks Müslümanlardır. Diğer bir deyişle, Hz. Ali’nin halifeliğini kabul eden, soydan gelen dedeleri olan, ibadetlerini cem adını verdikleri toplantılarda, deyişleri ve semahlarıyla yapan topluluklardır. Aleviler birçok farklı etnik topluluktan oluşmuş olmakla birlikte, Alevilik çatısı altında kültürel kimliklerini sürdürürler” (Akdeniz, 2011:1).

Anadolu'nun farklı bölgelerinde, Alevilik inancına mensup saz aşıkları veya saz şairleri olarak tanımlanan kişilerin, inanç sistematiği içerisindeki görevleri itibariyle önemli yere sahip oldukları bilinmektedir. Alevilikte genel bir ifadeyle “zakir” olarak tanımlanan saz aşıkları, bölgelere göre sazdar, sazandar, sazander, sazıcı, guyende, âşık baba, kamber gibi yöresel söylemlerle (ağız farklılıkları ile) karşımıza çıkmaktadır.

Çanakkale bölgesi Tahtacı Türkmenlerinde saz aşıkları için “sazandar” veya “sazander” ifadesinin kullanıldığı yapılan saha çalışmasında görülmektedir. Bu bakımdan çalışma boyunca yöresel ağız farklılığı dikkate alınarak sazandar ifadesi kullanılmıştır. Tahtacı Türkmenleri âşıklık geleneğinin ve Tahtacılar arasında sözlü kültürün günümüze kadar gelmesinde sazandarların önemli bir rol model oldukları görülmektedir. Ayrıca sazandarlar, Tahtacı ritüellerinin işleyişi, mensubu olduğu topluluğun aidiyet hissinin pekişmesi ve âyin-i cem gibi kolektif bir ibadetin gerçekleşmesinde de önemli görevlere sahiptirler.

Yapılan literatür çalışmasında, alan için hazırlanan sorularla birlikte çalışma süresince, etnografik bir çalışma modeline de atıfta bulunabilecek farklı soru türlerinin de doğal yöntemlerle kendiliğinden gelişmesini sağlamış, araştırmaya önemli oranda yön vermiştir. Çanakkale ilinde yapılan alan çalışması Bayramiç ilçesine bağlı Karıncalı ve Koşuburnu köylerinde, merkeze bağlı Atikhisar ve Çiftlikdere köylerinde yürütülmüştür.

Birinci bölümde, bireysel ve kolektif kimlikler, kültürel ve toplumsal belleğin aktarımı gibi geleneğin aktarımını tanımlayıcı kuramlar üzerinde durulmuş, kültürel bellek konusu detaylandırılmıştır.

İkinci bölümde Tahtacı Türkmenlerinin tarihsel süreçleri göç yolları ve Anadolu'ya yerleşim süreçleri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Çanakkale bölgesi Tahtacı Türkmenlerinde ritüeller ve günlük olabilecek sosyal hadiselerde sazandarların gelenek içerisindeki rolleri ele alınmış yapılan saha çalışması doğrultusunda elde edilen verilerin aktarımı yapılmıştır. Bir bakıma topluluk içerisinde taşımacılık veya kültürel aktarım rolünü üstlenen sazandarlık geleneği ve pratikleri çalışmanın esas amacını oluşturmaktadır.

Dördüncü bölümde ise, sazandarların Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinin ibadetleri, önemli gün ve ritüellerin de dile getirdikleri nefeslere konularına göre yer verilmiştir. Sahadan elde edilen bir kısım “nefes” örnekleri derlenip notaya alınmış ve Türk Halk Müziği notasyon sistemi olan Muzaffer Sarısözen sistemi kullanılmıştır. Etnomüzikoloji çalışmalarında her kültürel yapının kendi değer biçimleri ile değerlendirilmesinin gerekliliğinden hareketle, örneklerinde kendi ses sistemi doğrultusunda incelenmesi tercih edilmiştir. Ezgilerin notaya aktarımı için MUS2 nota yazılım programı kullanılmıştır.

Çalışma, Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde, belleğin müzikal unsurlara dayalı ibadetler, ritüeller ve günlük olabilecek pratikler gibi kültürel aktarımlar vasıtasıyla, sazandarların gelenek içerisindeki rolleri ve aktarımlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinin inanç sistematığının en önemli kısmını oluşturan Ayin-i Cem ibadeti başta olmak üzere ritüeller ve günlük olabilecek pratikler tespit edilip, sazandarların bu işleyiş karşısındaki rolleri neden sonuç ilişkisine dayalı bir biçimde ele alınmış ve çalışmanın çatısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kültürel bellek, kolektif bir hatırlama ve geleneğin diğer kuşaklara aktarılması yönünde bir araç olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan kültürel bellek aktarımında, sazandarların direkt veya dolaylı bir şekilde geleneğin aktarımında oynadıkları rol şüphesiz ki önemlidir. Bellek aktarımı, sazandarlık geleneği üzerinden kolektif bilinçle pratiklerin direkt veya dolaylı bir şekilde aktarım sürecine etkisi olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Çanakkale Tahtacı Türkmenleri'nde sazandarlık

geleneği ve pratikleri üzerinden bu kavramlar değerlendirilip, sazandarlık rolünün önemine değinilecektir.

Endogaminin hâkim olduğu küçük bir topluluğun, uzun yıllardan beri, bir inanç sistematığı içerisinde ritüellerini devam ettirmesi ve gelecek kuşaklara aktarması kültürel bellek kavramı üzerinden yapılan bir alan çalışmasını esas alınacaktır.

Araştırmada metodoloji açısından; görgül veriler doğrultusunda betimleme yapılarak “ne olduğunun”, “sürecin nasıl olduğunun”, durum, kişi ya da olayların “ne” olduklarının bir resminin çizilmesi amaçlanmaktadır (Uluocak, 2014: 182). Bu amaçla betimleme sürecinde, katılımcı gözlem, ritüellerin sınıflandırılması gibi bir dizi işlem gerçekleştirilmiştir. Öznesi insan olan nitel araştırma yöntemi ile sazandarlık geleneği ele alınmaktadır.

“Nitel düşünce (...) araştırılan grup ya da kültürün bütünü, bileşenlerini, onların arasındaki ilişkileri, kültürün mensuplarının gözünden görüp onların kültür kodlarıyla açarak anlamayı içerir. Bir grubu anlamanın anahtarı o grubun kullandığı iletişim kodlarıdır. Kültür ve iletişim arasındaki temel bağlantı da bu noktadadır. İnsan iletişimde kullanılan kodlar kültürel kodlardır” (Kartarı, 2017:217). Bu bakımdan sazandarların Ayin-i Cem, ölüm, aşure ayı, matem ayı, dini bayramlar (kurban), asker uğurlama gibi, Tahtacı Türkmenleri’nde önemli ritüeller ve günlük yaşayabilecekleri pratikler özelinde elde edilen veriler doğrultusunda nitel araştırma desenleri kullanılarak araştırmanın metodolojisi oluşturulmuştur. Saha çalışmasında elde edilen veriler nitel düşünce üzerinden değerlendirilmeye alınmış literatür çalışması ile Tahtacı Türkmenleri üzerine yapılan araştırmaların bir kısmı referans olarak kullanılmıştır.

Sazandarların geçmişi, içinde yaşadığı güncel koşullar, gelenekte neyi ifade ettikleri gibi çalışma öznesine odaklanarak saha çalışması zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Saha çalışmasında elde edilen veriler doğrultusunda kültürel ve toplumsal belleğin aktarımı, sözlü pratikler ve kimliğin yeniden inşası değerlendirilmektedir. Yazılı olmayan pratikler bakımından sözlü geleneğin ve pratiklerinin daha yoğun yaşandığı topluluğun aktarımlarının açıklaması yapılmaya çalışılmış gerekçelendirilecek referanslarla amaç ve kapsam kuvvetlendirilmiştir. Çalışma, Çanakkale ili genelinde, bölgenin en deneyimli ve temsil yeterliliğine sahip olduğu kabul görülen sazandarlar üzerinden şekillendirilmiştir. Sazandarlar açısından *bağlama*

Tahtacı nefeslerinin dile getirilmesinde önemli bir enstrümandır. Yapılan literatür çalışmasında, alan için hazırlanan sorularla birlikte çalışma süresince, etnografik bir çalışma modeline de atıfta bulunabilecek farklı soru türlerinin de doğal yöntemlerle kendiliğinden gelişmesini sağlamış, araştırmaya önemli oranda yön vermiştir. Çanakkale ilinde yapılan alan çalışması Bayramiç ilçesine bağlı Karıncalı ve Koşuburnu köylerinde, merkeze bağlı Atikhisar ve Çiftlikdere köylerinde yürütülmüştür.

Araştırma ile aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

- Kültürel bellek neyi ifade eder?
- Toplum içerisinde kültürel belleğin taşıyıcıları neler ve kimlerdir?
- Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde “Sazandar” kimliği neyi ifade eder?
- Ritüellerin kültürel bellek taşıyıcılığındaki rolü nedir?
- Sazandarlar icra ettikleri çalgıyı nasıl öğrenmektedir?
- Sazandarların sözlü kültürü öğrenmesi ve taşınması nasıl gerçekleşmektedir?

Yukarıda değinildiği gibi Tahtacı Türkmenlerinde günlük olabilecek pratiklerde de sazandar rolü önemlidir. Pratik kelimesi, geleneğin aktarımı ve sürekliliğinin sağlanması açısından içselleştirilmiş davranış, toplumsal rolleri belirleyici bir ifade şekli olarak ele alınmaktadır. “Bourdieu’nun yapıya ilişkin fikirlerini pratiğe ilişkin olanlarla uzlaştırma çabası” (Smith & Riley, 2005:187) noktasında pratiği,

- Belirli tarzlarda davranmaya yönelik ampirik eğilimler olarak (“yaşam tarzı”).
- Dürtüler, tercihler, beğeniler ve hisler olarak. Somutlaşmış davranış olarak.
- Aktörlerin sahip olduğu bir çeşit dünya görüşü ya da kozmoloji olarak.
- Beceriler ve pratik toplumsal yetenek olarak.
- Yaşam fırsatlarına ve kariyer yollarına ilişkin büyük amaçlar ve beklentiler olarak (Smith & Riley, 2005:188)

ele almaktadır.

Bourdieu’nun pratiğe ilişkin fikirlerinden yola çıkarak, pratiğin öznel ve nesnel kültürel örüntü ve aynı kültür içinde diğer insanlarla paylaşılan boyutları kapsayacak şekilde tanımı yapılabilir. Çalışmada inanç dairesine yönelik pratikler üzerinde durulacağından, kültürel bakımdan sazandar ritüellerine dair inanç pratikleri çalışmanın eksenini oluşturmaktadır.

Bir diğer kuramsal çerçeve Arnold van Gennep’in “eşik evresi” diye adlandırdığı ve Victor Turner’in farklı varyasyonlarla irdelediği *liminal* (eşik) evresidir. Bu

bağlamda Victor Turner'ın *liminality* (eşiksellik) ve *communitas* (komünitas) kavramları paralelinde ortaya koyduğu kuramsal yaklaşımlar, sazandarların ritüel tiplerini belirlerken, sazandarların yürüttükleri ritüelleri ve sazandarların aktarımdaki rolleri, liminal (eşik) evre ve paylaşılan performanslar üzerinden komünitas evre açısından değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. “Turner, liminal evreyi iki farklı şekilde değerlendirmektedir. Ona göre, ritüeller “kutsal” (sacred) ya da dinsel (religious); tiyatro ve diğer icraya dayalı etkinlikler ise “dünyasal” (secular) niteliktedir” (Kınlı ve Yükselsin, 2016:378). Bu bakımdan ritüeller veya topluluk içerisinde olabilecek günlük hadiseler, sazandarların statüleri bakımından liminal düzlemde ele alınabilir. Liminal evre bir geçiş evresidir. Yapılan saha çalışmasında görülmektedir ki sazandarlar yaşadıkları topluluk içerisinde bu evrede önemli bir saygınlığa erişmektedir. Çalışmada sazandarların günlük pratik ve ritüellerde göstermiş oldukları performans ve bu sürece hazırlık aşaması detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Tahtacı geleneğinde sazandarların her türlü ritüel ve performans gereksinimleri karşısında aktarmış oldukları sözlü kültür geleneğinin devamlılığı açısından önemlidir. İnanç ekseninde gerçekleştirilen ritüeller aynı zamanda topluluk içerisinde bireyin aidiyet duygusunun pekişmesinde önemli role sahiptir. Bu noktada müzikal pratikler ve ritüeller, geleneksel açıdan o topluluğu bütünleştirici bir role sahiptir. Turner “Ritüeller Yapı ve Anti-yapı” kitabında iki büyük toplum modelinden bahsetmektedir. “Birinci model politik-yasal-ekonomik konumların yapıları, ayrılaşmamış ve çoğu kez hiyerarşik sistemidir; insanları “daha fazla” veya “daha az” yönünde ayırtıran birçok değerlendirme tipini barındırır” (Turner, 2018:97).

Turner'in ikinci toplum modeli ise; “Tanınır biçimde eşik döneminde ortaya çıkan ikinci toplum modeli ise yapısız veya basit yapıları ve nispeten ayrılaşmamış bir comitatus (komünitas), bir topluluk veya hatta ritüellerde söz sahibi olan büyüklerin genel otoritesine hep birlikte teslim olan eşit bireylerden oluşan bir birliktir” (Turner, 2018:97). Bu bağlamda Turner'in ikinci toplum modeli Tahtacı Türkmenlerinde inanç sistematüğünü işleyişini, ritüellerini ve gündelik olabilecek olaylar karşısındaki duruşu bakımında komünitas yapıyı tam anlamıyla karşılamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK ve KÜLTÜREL BELLEK

Bu bölümde kimlik kavramının incelenmesi, kimlik çeşitleri ve oluşum süreçleri irdelenecektir. Çalışma öznesi olan sazandarlar ve ait oldukları Tahtacı Türkmen kolektifinin içerdiği ve taşıdıkları kimlik özellikleri kültürel bellek kapsamında ele alınacaktır. Tüm bu bileşenler bir aktarımı gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla kültürel aktarım hem bir durum hem de bir süreç olarak kimlik ve kültürel bellek bağlamında değerlendirilecektir.

1. KİMLİK, KİMLİK ÇEŞİTLERİ VE OLUŞUM SÜREÇLERİ

Kimlik, bireyin sosyal-kültürel konumunu, statüsünü, yaşam koşullarını direk veya dolaylı bir şekilde belirleyen, bireysel olduğu kadar kolektif bir öneme de sahiptir. Kimlik sosyal kurum yapısı bakımından kimlikler olabileceğinin kolektif onaylarıdır. Kimlik nedir sorusunu R. Jenkins şu şekilde tanımlamaktadır;

Sosyal açıdan kimlik, minimal olarak, bireylerin ve kolektiflerin sosyal ilişkilerinden, diğer bireyler kolektiflerle aralarında bulunan ayırım şekilleri olarak tanımlanabilir. Kimlik kimin kim olduğunu bilme meselesidir (ki bu olmadan neyin ne olduğunu bilemeyiz). Bireyler arasındaki, kolektifler arasındaki, bireyler ile kolektifler arasındaki benzerlik ve farklılık ilişkilerinin sistematik kuruluşu ve ifadesidir. Birlikte ele alındığında, benzerlik ve farklılık, kimliğin dinamik ilkeleridir, sosyal yaşamın kalbidir (2016:17).

Bu açıdan bakıldığında Tahtacı Türkmenlerinin birkaç farklı kimlik unsurlarıyla; Anadolu'da Alevi inancına sahip bir topluluk olmaları, Türkmen olmaları, Batı Anadolu kıyılarına göç süreci, bağlı oldukları ocak gibi unsurlar, kimlik tanımlamasında şüphesiz ki önemlidir. Endogamik bir topluluk olan Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde, kolektif belleğin aktarımı ve kimliğin devamlılığı açısından pekiştirici unsurlara dayalı olarak çalışma öznesi olan sazandarlar, önemli role sahiptirler.

Kimlik konusu üzerine yoğunlaşacak olunursa, yukarıda Tahtacıların kimlik göstergelerini ele alırken bahsedilen öğelerin nasıl ve hangi yaklaşımlarla ele alındığına kuramsal bir bakış açısıyla eğilmek gerekmektedir. Zira, 20. Yüzyılın ortalarından itibaren, sosyal bilimlerin birçok alanında, sosyoloji ve toplumsal psikoloji alanları başta olmak üzere, dilbilim, antropoloji ve etnomüzikolojide de kullanılan bir içeriğe sahiptir.

“Sosyolojik açıdan kimliklerin tarih, coğrafya, biyoloji üretken ve üretmeye yönelik kurumlar, toplumsal hafıza, kişisel fantezi, iktidar aygıtları ve dinsel vahiylerden araçlar kullanılarak inşa edildiğini belirten Castells bireylerin, grupların ve toplumların bu malzemeyi, içinde buldukları toplumsal yapıya, koşullara ve kültürel projelere göre işleyip yeniden düzenlediğini aktararak, iktidar ilişkilerinin kimlik inşasına her zaman damga vurduğunu belirtir” (Özdemir, 2016:20).

Assman ise özellikle tez konusuyla örtüşen toplumsal veya kolektif kimlikle alakalı olarak aşağıdaki değerlendirmeyi yapar;

“Toplumsal Kimlik” olarak adlandırdığımız, sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir sembolik sistemin (...) kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır. Burada önemli olan kelimeler, cümleler, ve metinler değil, gelenekler, danslar, örnekler, işlemler, giysiler ve dövmeler, yeme ve içme, anıtlar, resimler, coğrafyalar, yol ve sınır işaretleridir. Ortaklığı belli eden her şey gösterge olabilir. Dilin araçsallığı değil, simgelerin işlevi ve gösterge yapısı önemlidir. Simgelerle gösterilen bu ortaklığın tamamını “kültür” daha doğrusu “kültürel sistem” olarak adlandırmak istiyoruz. Toplumsal kimlik, onu biçimlendiren, daha doğrusu yeniden üreten belli bir kültürel sisteme denk düşer. Kültürel sistem, ortak kimliğin dayandığı ve kuşaklar boyunca sürdürüldüğü araçtır (2015: 148-149).

Tahtacı Türkmenlerinde bir bakıma toplumsal bir mutabakatı sağlayan sazdarlık geleneği, kimlik ve kültürel sürecin yeniden oluşumu inşası açısından önemli rol modelleri olarak da görülebilmektedir. Yapılan saha çalışmasında edinilen bilgiler dahilinde görülmektedir ki daha öncede belirtildiği üzere endogamik bir toplum olan Tahtacılar, özellikle kırsal bölgede günlük yaşamlarında da yaşamsal alanlarında hem inançsal hem de kültürel kimliklerine dair önemli ipuçları da vermektedirler. Örneğin Tahtacı Türkmenlerinin kılık-kıyafet, kendilerine has davranış biçimleri ve en önemlisi geçmişten bugüne kadar gelen mesleki kimlikleri, Tahtacı Türkmen kimliği üzerine değerlendirme yapabilmemesine olanak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, herhangi bir işe başlamadan önce veya günlük karşılaştıkları olaylar karşısında Alevilik inancında çok önemli yere sahip, inanç ekseninde sembolik hale gelmiş kişilerin (Hz. Ali, Hz. Hızır, Pir Sultan Abdal gibi...) yaşamlarından örnekler sunmaları veya onlara atıfta bulunulması, yine Alevilik inancı da cem ibadetleri başta olmak üzere diğer gündelik pratiklerinde ve ritüellerinde bağlamanın (saz) kullanılması ve önemli bir sembol haline gelmesi gibi pek çok Tahtacı Türkmen Alevi kimliğine dair tanımlayıcı unsurlar ile karşılaşılabilir. “Bir Alevi topluluğunun kendine özgü niteliklere sahip olduğu bir tekillik (singularity) taşıdığı yönünde bir bilinç ve aidiyet duygusu

geliştirmesi, topluluğun kendisini tanımlarken başvurduğu referans noktalarından kaynaklanır” (Erol, 2018:82). Bu bağlamda yaşam tarzları ile ibadet şekilleri ve geçmişte göçebe bir toplum olmalarının vermiş olduğu endogamik ve monogamik yapıları ile Tahtacı Türkmenleri farklı bir Alevi kimliği de çizmektedirler.

“Kimlik çeşitliliği konusuna değindiğimizde ise bu çeşitliliğin oluşum süreci ile aynı paralellikte işlediğini görmek mümkündür. Kimlik kelimesinin, her sosyal yapı içerisinde, kazanılmış olan statüler paralelinde farklı anlamlarda kullanılması, bireyin toplum içinde çeşitli yönleriyle ortaya çıkmasını ifade ettiği söylenebilmektedir” (Doğuş Varlı, 2007:27). Kimlik, niteliksel bir özelliği ortaya koymakla birlikte, farklılıklara da vurgu yapmaktadır. “Buna göre her sosyal özellik bir başka kimliğe işaretler ve böylece bir sosyal nitelik vurgulanmaktadır; kültürel, kişisel, etnik, bilimsel, dini, siyasi, milli, vs... Bu kimlik çeşitleri farklı davranış ve tutumları sergilemeyi gerektiren unsurlardır” (Doğuş Varlı, 2007:27). Bu çeşitlilik ele alındığında çalışmanın öznesi olan sazandarın Tahtacı Alevi Türkmeni olması, yaşadığı topluluk içerisinde sazandarlık gibi önemli bir görevi yürütüyor olması, hafızalarında sayısız “nefes”leri barındırmaları (ki Tahtacı Alevileri için önemli bir ayrıntı), ayrıca bunların dışında yaşadığı toplum içerisindeki özel hayatları, sosyal farklılıkları, nitelikleri, kimlik çeşitliliğine dair önemli unsurlardır. “Ayrıca kimliksel özelliklere baktığımızda temel olarak sosyal ve kişisel kimliğin özelliklerinin tanımlanmasında, literatürde sosyolojik anlamda birbirinden bazı noktalarda farklı ve değişik bakış açılarıyla değerlendirmeye müsait olan sosyal ve ferdî kimlik türlerinden bahsedildiği görülür” (Doğuş Varlı, 2007:27).

Yukarıda da değinildiği gibi sosyal kimlik bireyin niteliksel özelliklerinin yanı sıra yaşadığı toplum içerisindeki statüsüne de vurgu yapmaktadır. Bu çalışmanın içeriğinde, bir topluluğun inançsal ve etnik kimliği açısından önemli bir statüye erişmiş, kültürel ve inançsal belleğin aktarımında çok önemli bir rol model haline gelmiş bir kimlik tanımlaması gerçekleştirilecektir. “Sosyal kimlik, ferdin hangi sosyal kategoriye veya bu tür işleve sahip herhangi bir organizasyon veya guruba ait olduğunu ifade eder. Kişisel (bireysel, ferdi) kimlik ise, insanı diğerlerinden ayıran fakat yine büyük ölçüde sosyal olarak şekillenmiş, şahsi niteliklerin oluşturduğu kimliktir” (Doğuş Varlı, 2007:27). Bahsi geçen bireysel kimlik üzerinden topluluk içerisindeki kolektif

özelliklere, kültürel yapıya ve kültürel süreçlerinin işleyişinin kimlik (sazandar kimliği) üzerinden tanımlanması gerçekleşir.

Dolayısıyla, kimlik bileşenleri kültürel ve sosyal çatıda, bireyin yaşadığı topluluk içerisindeki sorumluluklarından bireysel değerlerine kadar belirleyici ve bir o kadar da sosyolojik bir tanımlama olarak karşılaşılabilmektedir. Statüsü, yetenekleri, inançsal boyutu ve araştırma öznesinde olduğu gibi kişisel yetenekleri ve içinde bulunduğu topluluk için ihtiva ettiği anlam bakımından pek çok farklı kimlik tanımlamaları ile ele alınabilmektedir.

2. KÜLTÜREL KİMLİK BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA SAZANDAR KİMLİĞİ

Sazandar ünvanı verilen dini kişilikler, kültürel kimliğe dair unsurları aktarıcı konumdadırlar. Zira, kültürel kimlik, din, ırk, dil gibi insanın doğduğu anda kültürlenmesine başladığı kimlik özelliklerinin yanı sıra, sonradan edinilen kimlik çeşitlerine bağlı olarak, ait olunan toplumun refleksleri, hassasiyetleri, günlük yaşamları gibi bireysel özelliklere de yansıyan unsurları içermektedir. Ayrıca kültürel kimlik, kolektifliği de bünyesinde barındırır. Dolayısıyla bireysel ve kolektif kimlik çoğu zaman iç içe geçmiş durumdadır. Sazandarlar üzerinden kimlik okuması yapıldığında, kültürel kimlik unsurlarının tümünün sazandar kimliği üzerinde birleştiği görülür. Çünkü sazandar başta dini bir kimlik olmasının yanı sıra Türkmen olmaları, Anadolu'da yaşamaları, Tahtacı olmaları, belli bir ocağa bağlı olmaları, Türkiye'nin batı kesimlerinde konuşlanmış olmaları, v.b. gibi özellikleri de barındırmaktadır. Tahtacı Türkmenlerinde kültürel kimliğin ifadesi olarak, sözlü kültürün aktarımını gerçekleştiren sazandarlık geleneği, aynı zamanda inanç sistematığı içerisinde aidiyet duygusunu pekiştiren “nefes”lerin dile getirilmesi ile, Tahtacı Türkmenleri açısından toplumsal mutabakat unsurlarını barındırır. Aynı zamanda ortak bir hatırlama-yaşatma pratiğini de sürdürmektedirler. “Bir toplumun geçmişe dair oluşturduğu ve ortak imgeler yoluyla paylaştığı ortaklıklar aslında geçmişte birlikte yaşamaktan ziyade birlikte hatırlamayı içerir. Birlikte hatırlama pratikleri küçük ya da büyük ölçekte bir sosyal grubu birleştiren ortak bir kimliğin keşfidir. Kimlik ise hem bireysel hem de toplumsal anlamda var olabilmek için hayati önem taşır” (Mürtezaoğlu, 2012:345). Slobin'in

belirttiği gibi, “kültürel kimlik, ölçeği ve niteliği ne olursa olsun insanları/toplulukları birleştirebilen ya da birbirinden ayıran öğelerin birleşimidir”(1992:12).

Kültürel kimlik bağlamında ele alınması gereken bir diğer konu, topluluk tarafından verilen statülerin belirleyiciliğidir. Topluluğun kültürel kimlik unsurları içerisinde yer alan din faktörü ile ilgili olarak, verilen role göre, her isteyen sazandar olamayacağı gerçeğidir. Bu özellik bireysel yetiyle ilişkin olduğu kadar, kan bağı gibi kuşaktan kuşağa geçen bir hizmeti de kapsamaktadır. Kendisini Alevi olarak tanımlayan pek çok toplulukta sonradan Alevi olunamaması gibi yaygın bir inanç vardır. Bu konu daha geniş bir çerçevede farklı bir çalışma alanı olarak değerlendirilebilir. Ancak çalışma öznesi olan sazandarların yaşadıkları toplum ve inanç sistematiğine bakıldığında, topluluk içerisinde yürütülen hizmetin kan bağı ile aktarımın gerçekleştirilebileceğini söylemek mümkün olabilmektedir. Bu bakımdan sazandar kimliğinin belirleyiciliği arasında yaşadığı topluluk ile kan bağı da önemli bir faktördür. Sazandar olması veya hizmeti yürütebilmesi için yaşadığı topluluk ile mutlaka aynı inanca mensup olması gereklidir. Yapılan saha çalışmalarında, Tahtacı Türkmenlerinin ayin-i cem ibadetine sadece kendilerinden olanın girebilmesi gibi çok önemli bir kural, sazandar olmak isteyen kişinin kimliği açısından belirleyici bir etkidir.

Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde sazandar kimliği yaşadığı topluluk içerisinde hizmetin yürütülmesi bakımından baş aktör konumunda olup, inanç sistematiği içerisinde aktarıcı bir semboldür. Cem ibadetlerinde ve diğer ritüellerde gerçekleştirdiği performans sazandarın yaşadığı toplum içerisinde kimliğine dair niteliksel özellikleri açısından da belirleyicidir. Sazandar kimliği, kültürel kimlik bileşenleri açısından Tahtacı Türkmenleri arasında ibadet, ritüel ve sosyal dinamiklerin toplumsal bir mutabakat halinde pratik edilmesinde önemli kimlik unsurlarıdır. Yani toplumsal bir özellik kazanarak sazandar kimliği tahtacılar arasında ortak bir üst kimlik çitası oluşturmakta, toplumsal dinamiklerin hareketliliği ve bir sonraki kuşaklara kültürel ve inançsal aktarım için kilit noktası oluşturmaktadır. Bu sıfat sazandarlara yaşadıkları toplum içerisinde de kutsiyet kazandırmaktadır.

Tahtacı Türkmenlerinin endogamik yapısı ve inançsal bakımdan Anadolu Aleviliğini benimsemiş olmaları sazandarların Tahtacı toplulukları arasındaki kimlik bileşenlerinin belirlenmesi açısından önemli görülmektedir. Bu bakımdan denilebilir ki,

sazandarların Tahtacı Alevileri için inanç ve bireyler arasında bir köprü niteliği görmekle birlikte kültürel belleğin aktarımı bakımından da önem taşımaktadırlar.

3. KÜLTÜREL BELLEK VE KÜLTÜREL AKTARIM BAĞLAMINDA SAZANDAR KİMLİĞİ

Bellek konusu şüphesiz ki içeriğinde pek çok tanımlamayı barındırmaktadır. Bireysel bellek, toplumsal bellek ve kültürel bellek gibi birbiriyle ilintili ancak hatırlama öznesini insanın oluşturduğu, süreç içerisinde yaşadığı sosyal çevre ile şekillenen, ne kadar hatırladığı veya hatırladıklarının -yani belleğinin- şekillendiği, bellek üzerine çalışılan pek çok kaynakta dile getirilmektedir. Bu bakımdan “bellek insanın sosyalizasyon sürecinde oluşur. Bellek her zaman bir yere “ait” tir ama bu bellek toplumsal olarak belirlenir. Bu yüzden “toplumsal bellek” mecazi bir ifade olarak algılanmamalıdır. Kuşkusuz toplumlara “ait” bir bellek yoktur, ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler” (Assman 2015:44). Bireyler doğdukları anda toplumun hafızasıyla yüklü olarak hayata başlar ve hafızalarda yer etmiş örgülemelerle hayatlarını biçimlendirmeye, hafızaya yeni eklemeler yapma sürecine girmeye başlarlar.

“Bellek yapılandırıcı özelliğe sahiptir. İşte bu özellik nedeniyle, sosyal kimliklerin temelleriyle ilgili açıklamalar geçmişin temsiliyle ilgili bireysel süreçleri de içermelidir” (Boyer, 2015:16). Bu noktadan bakılırsa sazandar kimliğini, görevlerini ve statüsünü belirleyen yaşadığı topluluğun inançsal kimliği ve toplumsal belleğidir. “Bir başka ifade ile bireysel bellek, belli bir kişide, onun iletişim sürecine katılımı sayesinde gelişir. Bu olgu, kişinin, aileden dini ve ulusal topluluklara kadar çeşitli sosyal gruplara dahil oluşunun bir sonucudur” (Assman, 2015:44).

Bellek, işleyiş bakımından pasif bir depolama alanının dışında geçmişten-günümüze kadar olan süreçte bilgileri yeniden aktif bir şekilde canlandıran, toplumsal, kültürel kodlar dahilinde eklemeler ve çıkartmalar yapabilen, gerektiğinde boşlukları uygun bir şekilde doldurabilen bir hatırlama aracıdır.

Tahtacı Türkmenlerinde sazandarın asli görevlerinden biri de belleğini sürekli canlı tutmaktır. Yaşadığı topluluk içerisinde inançsal sistematüğün önemli bir parçası ve toplumsal hafızanın canlı kalmasında da önemli bir görevi üstlenmektedir. Yaşadığı toplumun geçmişine dair ortak imgeler, imajlar ve sembollerin hatırlanmasında sazandar pratikleri önem arz etmektedir.

Kültürel bellek, bir inanç sistematığının işleyişinde ve aktarımında değerlendirilirse ibadetin, takvimsel ve dönemsel ritüellerin toplumun hafızasında yeniden canlanması ve sürekli diri kalması açısından bir döngüsellğin işleyişi olarak da görülebilir. Alevi inancında cem ibadetinin, takvimsel ve dönemsel ritüellerin müzikal ve edebi kodlarla bellekte yaşatılmasına yönelik pratikler sazandar kimliğini canlandırmaktadır. Bu noktada sazandar kimliğinin kültürel bellekte ve aktarımdaki rolü ele alınmadan önce kültürel bellek kavramı üzerinde durulması gerekmektedir.

“Kültürel bellek kavramı önce sosyoloji bilimi içerisinde değerlendirilmiş ancak daha sonraları psikoloji, tarih, folklor gibi disiplinlerin ilgi alanına da girerek disiplinler arası bir kavrama dönüşmüştür. Toplumsal hafıza ya da sosyal bellek toplumu meydana getiren, etkileyen birçok unsuru bünyesinde barındıran büyük bir hatırlama, var olma alanıdır. Bu büyük alan birçok katmandan oluşur ki bu katmanların en etkin olanı kültürel bellektir” (Temur, 2011:157).

Sazandarlık kimliği ve sazandarlık pratikleri ile birlikte kültürel ve inançsal belleğin toplumsal hafızalarda tazelenmesinde en önemli unsurlardan biri de şüphesiz ki kutsal kabul edilen mekanlardır. Örneğin Tahtacı Türkmenlerinde birçok törensel faaliyetin gerçekleştirildiği ve kutsal olarak kabul edilen *Cem evlerinin* veya *Cem ibadetinin* gerçekleştirildiği evin tamamen kurallarla örülü mekanlar haline dönüşmesi, aynı zamanda birlikte hareket eden bedenler için bir eşik evresini (liminality) temsil etmektedir. Anadolu Alevilerinin yerleşim bölgelerinde, özellikle kırsal bölgelerde henüz inşa edilmemiş, Aleviler tarafından ibadethane olarak kabul edilen bir cem evi yoksa, cem ibadeti topluluk tarafından uygunluğu kabul görmüş herhangi birinin evinde gerçekleştirilebilmektedir. Burada bahsi geçen uygunluk kriterleri ev sahibinin evli olması, söz konusu inancın felsefesini yaşam biçimi haline getirmiş olması, ev sahibinin herhangi biriyle bir husumeti olmaması vb. özelliklerdir. Bu bakımdan, sonraki süreçte herhangi bir mekân olmaktan çıkıp liminal evreden geçerek belleğin yaşamsal sürekliliğine katkı sunan bir mekân haline dönüşmesi kültürel hafıza bakımından önemlidir. An itibarıyla mekân ve katılımcılar, kutsal bir ibadeti yerine getirerek toplumsal kutsiyeti meşrulaştırmış ve sürecin bir sonraki nesillere de aktarımını sağlamlaştırmış olmaktadır. Kültürel bellek, büyük ölçüde grup veya topluluklar içinde anlam kazanmaktadır. İbadet ve ritüeller ile birlikte tam anlamıyla bağımsızlaşma ve sosyal iletişim kanallarının açılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Şüphesiz ki kültürel belleğin aktarımında en önemli rol çalışma öznesi olan sazandarlardır. Dünyanın farklı

bölgelerinde de kültürel belleğin aktarımı, toplumsal uzlaş ve sözlü geleneğin aktarımına dair toplumsal pratiklere rastlamak mümkündür. Konuyla ilgili Assman, sözlü aktarımın veya farklı kolektif yapıların inançsal belleklerinin müzik yolu ile müzik yapan müzisyenler tarafından aktarıldığına şu örnekle değinmektedir.

Afrika'da pratikte yazının olmadığı zamanda geçmişi hatırlama ve aktarmanın işlevi topluluk içinde özel bir gruba verilirdi. Geçmişin başarılı bir şekilde aktarılması için ayrıca müziğin etkili olduğuna inanılırdı. Bu nedenle sözel geçmiş anlatımı görevi griot olarak adlandırılan irticalen müzik yapan müzisyenler sınıfına verilirdi. Bu kişiler Afrika halklarının ortak anılarının koruyucusu olurdu. Griot'lar aynı zamanda temsillerinde sahne sanatlarının tümünü kullanan şair, dansçı, mim sanatçısı idiler” (2015:62).

“Sözlü gelenekleri ilgi çekici kılan özellik, yazılı geleneklerden farklı olarak, varlıklarını sürdürmek için belleğe gereksinim duymalarıdır” (Rubin, 2015:349). Bu bakımdan sazandar belleği Tahtacı Türkmenlerinde olduğu gibi sözlü kültür toplumlarında, sözlü ürünlerin aktarılmasında önem teşkil etmektedir. Bu sayede hem bir inanç sisteminin önemli unsurları, hem de kolektif yaşamın bileşenleri aktarılmış olur. Bir yönüyle bir din adamı kisvesi, bir yönüyle ise kültürel kimliğin sözlü kültür unsurlarının aktarıcısı olarak, folklorik bir özne haline de dönüşüverirler. Basit bir özne olmaktan öte olan bu kişi/kişiler, kültürel belleğin aktarıcısı olurken, aynı zamanda oluşturucusu konumundadırlar. Her aktarım hem kolektif hem de bireysel tarihsel sürecin izlerini taşıyan bir özelliğe sahip olmakla, belli aşamalarda eklemlenir. Ana fikir ve felsefe değişmeksizin biçim değiştirebilir. Fikir ve felsefenin değişmezliği inanca yönelik belleğin büyük oranla kalıplaşmış olmasından kaynaklıdır. Kendine uyumlu başka fikirleri de bünyelerine alabilme olasılıkları olmakla birlikte, uyumlu ve ana fikir yapısını bozmayan özellikte olmaları beklenmektedir.

Bu minvalde sazandarın belleğinin, içinde yaşadığı toplumun inançsal bakımdan geçmişe dair ve inanç sistematığının içerisindeki hatırlatıcı sembollerini, kendi statüsünü, Tahtacı Türkmenlerinin kültürel belleğinin aktarımını sağlaması açısından sözlü pratiklerin yaşatılması hususunda belirleyici bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada iki boyutlu bir şekilde, kültürel belleğin aktarımı bakımından sazandar pozisyonu irdelenebilir. Bu durum aynı zamanda iki farklı bakış açısı sunmaktadır. Birincisi, sazandarın geçmişten bugüne Tahtacı Türkmen toplulukları için belleğin taşınabilirliğini sağlaması ve kolektif bir yapının dışlisi haline gelmesi. İkincisi, Tahtacı Türkmenlerinin ibadet, ritüel ve diğer pratiklerle sazandar belleğini sürekli

hatırlatıcı unsurlarla sıcak tutması ve ona bir statü kazandırmasıdır. Bu bağlamda kişisel bellekten öte kolektif bir yapı içerisinde sosyalizasyona (iletişim kanallarına yönelik) açık kültürel belleğin hatırlatıcı unsurları da değerlendirilebilir. Kültürel bellek ve aktarım mutlaka bir oluşturucuya ve bir itici güce ihtiyaç duyar. Sazandarlar bu itici gücün tam da merkezinde yer alarak Tahtacı Türkmen Alevileri inancının hafızasını aktarmada, hatırlatmada, gerektiğinde oluşturmakta olan itici gücün kendisi olarak tanımlanabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜREL AKTARIM SÜRECİ BAĞLAMINDA ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİ KÜLTÜREL KİMLİK GÖSTERGELERİ

Çalışmanın bu bölümünde kültürel aktarım sürecinin belirleyici unsurları ele alınmış, topluluğun neden Türkmen ve Tahtacı olarak nitelendirildiklerinden, bu sıfatı nasıl aldıklarına kadar, yaşadıkları bölgelere gelene değin geçirmiş oldukları aşamaların yanı sıra, gündelik yaşama, kültürel belleğe dair kimlik göstergelerine değinilmiştir. Tahtacıların göçebe geçmişlerinden kaynaklanan coğrafi taşınmaları sırasında aynı kalanın ne olduğu ve nelerin kayba uğradığına değinilmesi, aynı zamanda zamansal taşınma ile paralellik gösterir niteliktedir. Tahtacıların anlam dünyaları ile ilgili olarak değerlendirmelerde söz konusu coğrafi ve zamansal taşınmanın etkilerinden kaynaklı olarak, anlam dünyalarında da kayıplardan söz etmek mümkün görünmekle beraber, çalışma sürecinde en önemli aktarım ortamları olabilecek ayin-i cem törenlerine katılmaya müsaade etmemeleri, topluluğun gerçek manadaki anlam dünyasını algılamakta araştırmacıları zorlamaktadır.

Konuyla ilgili olarak Demirbağ'ın "Tahtacı semahlarını, alan araştırmalarıyla pek çok kez tespit etmek girişimleri olmuşsa da Tahtacılar daha önce de belirtildiği üzere çoğu yerde Cem törenlerine dışarıdan kimseyi almadıkları için (...) ritüelistik duygu devinimi üzerine değerlendirme yapmak pek mümkün olamamıştır" (2019: 74) şeklinde açıklaması durumu özetler niteliktedir. Ancak dini semboller, anlam dünyalarını algılamakta kimi zaman ezoterik göstergeler niteliğinde olup, topluluğun müsaade ettiği müddetçe anlaşılabilir. Çünkü yalnızca o topluluğun iletişim ve var olma sebepleriyle ilintili konumdadırlar. Öyle ki dini sembollerle örülü anlam dünyasının yansıması, dini ritüeller, günlük yaşam içerisinde kullanılan objeler gibi aynı zamanda kültürel kimlik göstergeleri niteliğindedir. Çoğu zaman, "dinî semboller, belirli şartlarda ve ortamlarda rastlanılan unsurlar olmakla birlikte, doğru bir şekilde ele alınarak yorumlanırlarsa, yerel ve tarihsel boyuttan evrensel boyuta aktarılabilirler. Böylece, geçmiş toplumların daha iyi anlaşılmasında önemli bir role sahip oldukları açıktır" (Eliade, 1991: 35-36). Tahtacı Alevi Türkmenleri'nin kendilerinden olmayanı Ayin-i

Cem'e sokmamaları, kültürel ve kolektif kimlik göstergesi olmasının yanı sıra, kendi iç anlam dünyalarını paylaşmadaki sınırlılıklarının da göstergesidir. Ancak en belirgin sembol olarak karşılaşılan “kaz ayağı” motifi tahtacıların kimliği ile ilgili bir gösterge olarak kabul edilebilmektedir (bkz: Resim 8).

1. TÜRKMENLİK KAVRAMI VE TAHTACI TÜRKMENLERİNİN TARİHÇESİ (GÖÇ YOLLARI VE YERLEŞİM YERLERİ)

Her toplulukta olduğu gibi Tahtacı Türkmenlerinin kültürel kimliklerinin oluşumunda da tarihsel sürecin etkisi önemlidir. Öyle ki etnomüzikolojide Merriam(1964) modeli olarak uygulanan Merriam üçgeninde, halihazırda olduğu düşünülerek yer verilmeyen tarihsel süreç mefhumu, Timoth Rice tarafından eleştirilmiş, mutlaka model içerisinde “tarihsel süreç” olarak bir bağlamın eklenmesi önerilerek model oluşturulmuştur. Zira bu fikirden hareketle saha çalışmalarına odaklanan ve şimdiki zamanı kayda geçiren etnomüzikoloji çalışmaları, “tarihsel süreç” bağlamını zaman içerisinde çalışmalarına dahil etmişlerdir. Son tahlilde Tahtacı Türkmenleri gibi, göç, iskân, asimilasyon faaliyetleri gibi süreçlerin kimliğin oluşmasında birinci derece etkili olduğu topluluklarda, tarihsel süreç vurgusunun yapılması elzemdir. Etnomüzikoloji disiplini içerisinde böylesi durumlara yönelik olarak “tarihsel etnomüzikoloji” branşının oluşması da bir sonuç niteliğindedir. Dolayısıyla Tahtacı Türkmenlerinden bahsedildiğinde tarihsel süreçten bahsetmek gerekmektedir. Çünkü tarihsel süreç aynı zamanda “Türkmenlik” sıfatına da bağlı olarak göç ve göç yollarında biriktirilen kültürel malzemeler, karşılaşılan farklı toplum yapılarının yanı sıra, yerleşilen (yerleştirilen-iskân ettirilen) yere uyum sürecine bağlı olarak gündelik yaşamı biçimlendirme gibi kimliği oluşturmada etkili unsurları içerir. “Tahtacı Türkmenleri” olarak adlandırmalarının nedenini söz konusu tarihsel sürece bağlamak mümkündür.

Anadolu Tahtacı Türkmenleri üzerine ilk araştırmalar, “19. Yüzyıldan itibaren batılılar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Söz konusu araştırmalarda, tahtacıların Anadolu'daki yerli halkların bakiyesi Hıristiyan bir topluluk olduğu yönündeki genel kanı uzun süre gündemi meşgul etmiştir” (Sarısır, 2012: 47). Bu tarihten itibaren Anadolu'da tahtacılar üzerine yerli ve yabancı araştırmacıların çalışmalarına rastlamak

mümkün olmaktadır. Ancak öncesinde bir kimlik göstergesi olan Türkmen kavramını açıklamak gerekmektedir.

İlk olarak Türkmen kelimesini Gerdizi'nin kullanmış, ayrıca ilk olarak Oğuzlar'a "Türkmen" demiş ve daha sonra Gazne yapıtlarında Türkmen ibaresini kullanılmıştır. (Avcıoğlu, 1978: 1424) Ne'meth, M.th.Houstma'ya dayanarak Türkmenler'in eski adları Oğuz yerine Türkmen ismini aldıklarını, bir aralık 12. asır başlarında, Oğuz ve Türkmen adını müştereken kullandıklarını beyan etmektedir (Ceyhun, 1997: 25). Ancak yine de Oğuzlar'a Türkmen denilmesi ile ilgili bir takım farklı görüşler yer almaktadır. Örneğin Sümer, Oğuzlar'dan müslümanlığı benimseyen zümrelere, onları müslüman olmayan kardeşlerinden ayırt etmek için Maverünnehir müslümanlarınca Türkmen adı verildiğini belirtmiştir. Daha sonra Orta Asya'da ilk defa müslümanlığı kabul eden Türk kavmi Balasagun ile Mirki arasındaki Türkmenler olduğundan ki, Türkmen deyimi Maverünnehir müslümanları arasında "Müslüman Türk" biçiminde özel bir anlam kazanmıştır ve Gazneli tarihçiler Oğuzlar'ı Türkmen (müslüman Türk) adı ile anmışlardır. Çünkü Oğuzlar kendilerine Türkmen demiyorlardı. Bu adı uzun süre benimsemediler. "Oğuz" sözcüğünü atalarının adı olarak da olsa uzun zaman unutmadılar. 13.y.y. başlarından itibaren artık her yerde Türkmen adı Oğuz adının yerini almıştır" (Sümer 1972: 52). Kum, bu tabirleri ayrı ayrı kullanmak gerektiğini ve Türkmenler'in Oğuz Türklerinin ta kendisi olduğunu söylemektedir. (Kum, 1949:90) Avcıoğlu ise kesin olanın Oğuzlar'ın İslamlaşmasıyla birlikte Türkmen adını aldıklarını ve bu görüşün yaygınlaştığını belirtir (Avcıoğlu 1978:1426)

Tahtacı Türkmenleri ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ise, göçebe bir topluluk olarak hareket eden Türkmenlerin, bir noktadan itibaren köken ve inançsal olarak bir bütünü teşkil ettiği gözlemlenebilir. Mutlu; "Tahtacılar (Tahtacı Türkmenleri, Tahtacı Yörükleri), Güney ve Batı Anadolu'da yaşayan konar-göçer Kızılbaş Türkmenlerdir. Etnik köken olarak Beş Uygur içerisinde bulunan Ağaçerilere¹ dayanmaktadır ve Ağaçerilerin günümüzdeki devamı sayılan Tahtacı Türkmenlerinin

---

¹ "Ağaçeri" veya "Tahtacı" isimlendirmeleri dağlık ve ormanlık arazilerde yapılan ağaç ve orman işçiliğinden kaynaklanmış olmalıdır. Bu durumun Tahtacıların kültürel hayatlarındaki orman ve ağaç kültürü ile ilgisi bulunmaktadır (Erden, 1995:53).

sonradan diğer boylarla karıştıkları düşünülmektedir” (2011:1503) şeklinde Tahtacıları tanımlamaktadır. Bu bakımdan Anadolu Aleviliğinin önemli temsilcilerinden olan Tahtacıların, temsil ettikleri inancın Horasan bölgesini bir pusula ve inancın kökenlerinin başladığı yer olarak kabul görmesi, süreç içerisinde diğer pek çok Türkmen aşiretlerinde olduğu gibi Tahtacıların da günümüz Ege kıyılarına kadar süren göç yollarını çözümlenmesine de yardımcı olmaktadır. Yapılan literatür çalışmalarında Tahtacıların İran-Acem bölgesine dayandırılması veya bir kısım Tahtacılar arasında göçün bu noktadan başladığı ve kökenlerinin buraya dayandığı dile getirilmektedir. Engin’in “Tahtacılar” kitabında (Engin,1998:22-23) bu konuya değinilmekte ve farklı görüşlere yer verilmektedir;

Tarihsel süreç içerisinde, Tahtacıların kendileri tarafından, İranlı oldukları şeklinde ileri sürülen görüşlere, kimi araştırmacılar ve bilim adamları yer vermektedir. Bunlar Toros (1938a:11), “Isparta taraflarındaki bazı Tahtacıların vaktiyle İranilik iddiasında buldukları”na değindikten sonra Antalya ve yöresinde incelemeler yapan bir müze müdürüne dayanarak şunları nakletmektedir: “Aksu taraflarında ve Ispartada bulunan Tahtacıların bir kısmı iranilik iddiasındadır. Bazıları İran pasaportunu hamilidir. Maahaza bu pasaportlar 321 tarihinde Isparta ile Antalya hududu arasında nüfusa kaydedilmeksizin kalan bir kısım tahtacıların vaktiyle karahisardaki İran şehbenderine müracaatla böyle bir pasaport istimal etmiş oldukları ve hele sicili nüfusta mukayyet tahtacıların bile pasaportu hamil oldukları görülmüştür (Engin,1998:22-23).

Bu görüşle birlikte, çalışmada Osmanlı döneminde Tahtacıların askerlikten kurtarmak kaygısıyla yapmış oldukları bir hareket olarak da değerlendirilmektedir. Ayrıca Engin “İran’dan Anadolu’ya göç eden İranlı göçmenler” (Engin 1998:27) düşüncesinin de, Tahtacılar arasında dahi kanıtlanmamış bir tez olduğunu dile getirmektedir.

Bir diğer düşünce ise dönemin Anadolu’ya göç güzergahının İran üzerinden geçmiş olmasıdır ki konuyla ilgili olarak Küçük, kitabında kendisini Türkmen olarak tanımlayan pek çok topluluğun inanç kökenlerinin Horasan’da bulunduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Küçük kitabında, Türklerin İslamiyet ile buluşmasında önemli bir yere sahip Maveraünnehir bölgesine değinmiş günümüz Türkmen aşiretleri açısından da kutsiyetini dile getirmiştir (Küçük, 1995: 8). Konuyla ilgili olarak, Çıplak;

“Tahtacıların kökenlerine ilişkin 19. yüzyıl sonunda yabancı, 20. yüzyılda ülkemizde, tarihçi, yazar, araştırmacı pek çok bilim insanı tarafından farklı fikirler ortaya atılmıştır. Özellikle Tahtacıların Türk olmadıkları ve sonradan Müslümanlaştırıldıkları iddiası bugün tamamıyla geçersiz kılınmış, yapılan pek

çok araştırma ve inceleme sonucunda Tahtacıların Oguz boylarından Ağaçeriler'in bir uzantısı oldukları, Türkçeden başka dil bilmedikleri, Orta Asya Türk örf ve adetlerini korumayı sürdürdükleri birçok bilim insanı ve araştırmacı tarafından kabul görmüştür” (2005: 36; Demirbağ 2019:73)

demektedir. Aynı şekilde Yörükân ise, Tahtacıların Orta Asyalı Tahtahlar soyundan gelen bir Türkmen grubun uzantısı olduğu, Tahtacı denme sebebinin Tahtacılıkla uğraşmalarıyla ilgili olmadığı yönündedir. Buna kanıt olarak da bazı Tahtacı oymaklarının tahtacılıkla uğraşmamalarını göstermiştir (1998:377-379). Bazı araştırmalarda Tahtacı ve Ağaçeri aynı topluluk olarak kullanılmasında rağmen, Ağaçeriler ile Tahtacıların ayrı olduklarını ileri süren savlar da bulunmakla birlikte, ““Tahtacı” ve “Ağaçeri” isimlendirmelerinde sonradan bir isim değişikliği olduğu görülmektedir. Yaygın görüşe göre “Tahtacılar” etnik olarak Ağaçerilere dayandırılmaktadır. “Tahtacı” isimlendirmesi önce bir “meslek” adyken sonradan “mezhep” adına dönüşmüştür. Bugünkü Tahtacıların tamamının Ağaçerilerden mi geliyor olduğu henüz belli değildir” (Eröz, 1990:22; Birdoğan, 1995:9). “Tahtacıların yaptıkları işten dolayı bu şekilde isimlendirildikleri ileri sürülmektedir. Oysa Tahtacılık bugün bir meslek adından ziyade bir mezhep adı durumundadır” (Kahyaoğlu, 2018:1).

Çalışma dahilinde olan Çanakkale ili sınırları içerisinde yer alan Tahtacıların göç yolları ve kökleriyle ilgili de çeşitli savlar bulunmaktadır. Söz konusu savlardan ilki Ayhan'a aittir. “1308 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Karesi Beyliği topraklarına gelmişlerdir. Karesi Bey bu Alevi Türkmenleri Kazdağlarına yerleştirmiştir” (1999:7). demektedir. Her ne kadar coğrafi olarak Kazdağları, Çanakkale bölgesinden ayrı gibi düşünülse de, aynı ocağa bağlı olmaları, tek bir dede tarafından inanca dayalı vecibelerin yerine getirmeleri, bölgeyi kültürel anlamada birleştirmektedir. Tahtacıların göç yollarıyla ilgili olarak, Kudar ise; “Bugün Edremit yöresindeki Kazdağı eteklerinde yaşayan Tahtacı Türkmenler bu Sarı Saltuklu Alevi Türkmenlerin torunlarıdır. Kazdağı'na daha sonra 15.y.y.da da Tahtacı göçleri olmuştur. Yörede anlatılan söylencelere göre Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethi için donanma hazırlatmıştır. Donanmaya kereste temini için bazı Tahtacıları Kazdağı'na getirmiştir” (2001:7). söylemektedir. Bir diğer genel değerlendirmede ise;

Türkçede “ağaç kesen, tahta biçen ve kereste işleriyle uğraşan kimse” anlamına gelen Tahtacı ve bir meslek adı olan tahtacılık, zamanla kendilerine özgü bir mezhep inancının varlığına inanan bu topluluğu karşılar duruma gelmiştir. Tahtacı adına yazılı kaynaklarda ilk olarak 16. yüzyıla ait Osmanlı tapu tahrir defterlerinde arşiv vesikalarında “cemaat-i tahtacıyan” şeklinde rastlanmaktadır. Bu konuda Biçen genel kabulün aksine, hiçbir tahtacı toplumunda ad, soyadı, sülale ve yer adı olarak kullanılmayan “Ağaçeri” ile tahrir defterlerinde geçen “Cemaati Tahtacıyan” kavramlarının söz konusu Tahtacıları anlatmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Tahtacıların kökeni ve adı konusunda ortaya konan görüşler tartışmalı olmakla birlikte Türkmen kökenli ve Oğuz boylarından geldikleri konusunda ortak bir kabul söz konusudur. Yörükan, Tahtacıların aslında Bağdat’tan geldiklerini belirtmektedir. Ona göre, Tahtacılar Bağdat civarından hareket ettikten sonra, uzun müddet Çukurova ve Ceyhan’da kalmışlardır. Bilgiler Tahtacıların atası olan Durhasan Dede’ye kadar bilinmektedir, ondan öncesi bilinmemektedir. Tahtacıların ve Yanyatır Ocağı’nın piri sayılan Durhasan Dede’nin de Bağdat’tan geldiği ifade edilmektedir. (Bulut&Bal, 2015:82-83)

demektedir. Tahtacıların bölgeler incelendiğinde ise, Ege kıyıları başta olmak üzere, Marmara bölgesinin güney kısımları, Çanakkale, Balıkesir, Kaz Dağları bölgesi, Akdeniz bölgesinin Toroslar, Mersin, Antalya ve Çukurova bölgelerinde yaşamış oldukları gözlenebilir. Demirbağ’ın aktarımına göre; “Tahtacılar yoğun olarak Anadolu’nun Güney Doğusunda, başlıca Gaziantep, Adana Mersin, Antalya, Isparta, Burdur, Denizli, Muğla, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale şeridi üzerinde çoğunlukta olmak üzere, daha içeride Afyonkarahisar, Ankara ve Konya illerini kapsayan geniş bir bölgede yaşamaktadırlar” (Demirbağ, 2019:73)

2. TAHTACI TÜRKMEN ALEVİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ: GELENEKSEL VE GÜNDELİK YAŞAM, İNANÇ VE MÜZİK

Tahtacı Türkmenlerinin kimlik sembolleri arasında yer alan tanımlamalarda en öne çıkan unsurun gündelik yaşamı da biçimlendiren, inanç dünyaları ve göçebe yaşam biçiminin, yerleşik hayata olan etkilerine bağlı olarak ortaya çıkan etnografik malzemelerdir. Söz konusu malzemeler aynı zamanda sözlü kültürü de kapsamaktadır. Tahtacılar mal edilen ağaç işçiliğinin bu grupla özdeşleşmiş olması, ancak bir o kadar da bu ismin direkt ağaç işiyle ilgili değil, kökenleriyle alakalı olduğu ve son tahlilde inanç sistematüğını yansıttığı gerçekliğiyle karşı karşıya kalınır. Topluluğun tanımlanması, Osmanlı döneminde Anadolu’da farklı inanıştaki toplulukların demografik hareketliliği de esas alınarak ağaç işi ile uğraşan ve bazı kaynaklarda *ağaçerleri* olarak tanımlanan ve uzun bir süre göçebe hayat süren bu topluluk,

günümüzde özellikle batı Anadolu kıyılarında yerleşerek örf, adet ve ritüelleri ile birlikte Anadolu Aleviliğini benimsemiş günümüz coğrafyasında önemli bir nüfusa sahip bir Türkmen topluluğu olarak yönündedir. Konuyla ilgili olarak, Demirbağ; “tahtacılar geçimlerini ağaç dikmek, kesmek ve tahta işleriyle uğraşarak sağlayan, bu nedenle de genellikle ormanlık bölgelerde yaşayan, geçmişte konar-göçer yaşamış olmalarına karşın bugün yerleşik hayata geçmiş topluluklardır. Dolayısıyla yerleşik hayata geçtikten sonra tarıma yönelmişlerdir. Doğayla iç içe yaşamışlar ve yaptıkları orman işlerinin çoğunu kadın-erkek hep birlikte yapmışlardır” (2019:73) demektedir. Konar-göçer olma durumu, gündelik yaşamlarına ait pratik kullanımları olan materyallerin gelişmesine yol açmış olup, yaşadıkları ortama uygun el becerilerini ortaya çıkarmıştır. Ancak yapılan araştırmalarda görülmüştür ki, inançları içerisinde önemli bir yer edinmiş olan bağlama (saz)’nın yapımında varlık göstermemektedirler. Ağaç kültü boyutunda bağlamanın sembolik gücüne rağmen, sazı nefesleri söyleme sırasında, ritüelin merkezine koyan sazandarların elinde, günümüz yapımcılarının yapmış oldukları bağlamalar görülmüş olup, bölgede saz yapımcısı herhangi bir usta bulunmamaktadır. Zira Alevi toplumlarda sazın kutsallığı ve önemi ile ilgili olarak, Birdoğan;

“Alevilere göre sazın teknesi gizli bilimleri ve Tanrı’yı bulmaya yarayan bir hazinedir. Bundan dolayı buraya ‘ilim şehri’ derler. Göğüs kısmı olmazsa sesler çıkmayacaktır. Ayrıca bu göğüs kısmı, teknedeki bilimin bozulmasını, yitip gitmesini önleyen kapıdır. Bu göğüse ‘kapı’ derler. Eşik, Alevilikte zaten kutsaldır. Saz eşiği bu nedenle ayrı bir önem taşır. Sap, ‘elif’ biçimindedir. Eşik, Alevilikte zaten kutsaldır. Saz eşiği bu nedenle ayrı bir önem taşır. Sap, ‘elif’ biçimindedir. Elif ise Allah’a ve Ali’ye değinmek olduğu için kutsallığı üzerindedir” (1995: 431)

demektedir. Dolayısıyla araştırma sahasında Tahtacıların bu konuda bir üretimde bulunmayışları ve ellerinde eskiye ait bir bağlama örneği olmayışı, ağaç işlemleri konusunda soru işareti oluşmasına sebebiyet vermektedir.

Tahtacıların gündelik ve sosyal yaşamlarına bakıldığında Anadolu’daki diğer göçebe topluluklarda görüldüğü üzere, çadır ve kilim dokumaları önemli bir yer tutmaktadır.

Resim 1: Tahtacı Türkmen Alevilerinin Tahta Biçme Tezgâhı

Sosyal hayatın ve günümüz yaşam standartlarının gelişmesi ile birlikte göçebe bir topluluk olmaktan çıkıp yerleşik düzene geçmeye başlayan Tahtacılar, çadır yaşayışından uzaklaşarak kırsal bölgelerde kendi evlerini kurmaya başlamışlardır. Çiftçilik başta olma üzere çeşitli zanaat ve iş kollarında yer almaya başlayan Tahtacıların “bugün yurdumuzun belli bölgelerinde kârgir ve kiremitli evleri, damları, okulları, çeşmeleri, köy ve konuk odaları bulunmaktadır” (Yılmaz,1948:21).

Resim 2: Geleneksel Tahtacı çadırı (eski zamanlardan bir fotoğraf)

Resim 3: Tahtacılar Ait Bir Çadır Kasağı

Tahtacı Türkmenlerinde kültürel yapısına bakıldığında “gelenek görenek, inanç ve törenleri, dil, din, günlük yaşam, inanç ve felsefeleri, ürettikleri tinsel özdeksel unsurların tümünün oluşturduğu kompleks yapı anlaşılmaktadır” (Erden, 1995:54). Cinsiyetler arası iş bölüşümüne bakıldığında ise, Tahtacı Türkmenlerinde çekirdek ailenin oluşmasında kadının etkinliği ve gündelik yaşamda aktif görevleri, “eş seçiminden çocukların yetiştirilmesine miras dahil hemen her konuda erkek ile aynı ölçülerde söz hakkına ve uygulamada yetkinliğe sahip olduğu açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir” (Erden, 1995:55).

Resim 4: Yöresel Kıyafetleri İle Tahtacı Kadınları

Resim 5: Tahtacı Türkmen Erkeklerinin Başlarına Taktıkları “Terlik” ve “Yağlık”

Tahtacı Türkmenlerinde “ölüm sonrası kültürel kurumlaşmada da ilginç bir yapı gözlemlenmektedir” (Erden, 1995:64). Ölenin bir an önce yıkanması ile birlikte eğer ölen kişi saygın yaşlı bir kişi ise bütün köy halkı cesedin elini öperek helallik alır. Belki de Tahtacı gelenekleri arasında en kadim hadise ölen kişinin giyinik bir vaziyette çeşitli eşyaları (yatak, döşek, varsa sazı veya sevdiği eşyaları) ile gömülmesidir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan Alevi toplumlarında çok sık görülen bir hadise olmamakla birlikte konuyla ilgili farklı çalışmalar da literatürde mevcuttur.

Çanakkale il sınırları içerisinde yaşayan, Alevilik inancını benimsemiş Tahtacı Türkmenlerinde sazandarlık pratikleri ve kültürel belleğin aktarımındaki işlevselliği bağlamında, yapılan literatür çalışmasında ve Çanakkale il sınırları içerisinde yapılan saha çalışmada edinilen bilgiler doğrultusunda görülmektedir ki, Tahtacı Türkmenleri, Alevilik inancını benimsemiş Alevilik inancının gerekliliklerini -Ayin-i Cem, muharrem orucu gibi- yerine getirmekte olan topluluklardır. Sazandarlar inancın ve hizmetin gerekliliklerini yerine getiren kişilerdir. Bu bağlamda yapılan saha çalışmasında da görüldüğü üzere Tahtacı Türkmenlerinin evlerinde mutlaka Alevilik inancı için sembol hale gelmiş Hz. Ali ve imamların posterlerine, Hz. Ali'nin kılıcı olduğu bilinen Zülfikar imgelerine rastlamak mümkündür. Sadece sazandar evlerinde olmamak kaydıyla hemen hemen her evde inancın en önemli sembolü ve pratiği haline gelmiş “Bağlama (saz)” da duvarda asılı durmaktadır.

Resim 6: Çanakkale Türkmen Alevilerinin Ev içi görünümlerinden, Hz. Ali ve 12 imam görselleri

Resim 7: Çanakkale Türkmen Alevilerinin Ev İçi Görünümlerinden, (Sazandar Evi)

Alevi toplulukların tanımlanmasında önemli olan bir diğer unsur ise hangi ocağa bağlı oldukları konusudur. Ocak kavramı, topluluğu birleştiren, birbirlerini tanımlarını sağlayan, ve belli bir ortak tarihsel süreci, kültürel belleği taşıyan toplulukları biçimlendiren bir özelliğe sahiptir. Çalışmaya dahil olan Çanakkale, Karıncalı, Çiftlikdere, Atikhisar, Koşuburnu köylerinde yaşayan Tahtacılar, bağlı oldukları ocağın İzmir “Yanyatır Ocağı” olduğunu dile getirmişlerdir. “Tahtacı dedeleri ‘ocak’ denen ve kutsal saygınlığı olan iki soydan gelir; bunlardan biri İzmir'in daha evvel köy iken ilçeye dönüştürülen Narlıdere'deki Yanyatır Ocağı, diğeri Aydın'ın Germencik ilçesine

bağlı Kızılcapınar Köyü'ndeki Hacı Emir Ocağı'dır. Bu iki ocağın dedeleri birbirine bağlı olmadığı gibi bunların üstünde veya altında bir başka ocak dedesi de bulunmamaktadır” (Çıplak Coşkun, 2013: 41). Söz konusu ocağın tarihsel sürecine değinilecek olursa:

Bu ocaklara mensup dedelerden elde edilen bilgiye göre Çobanlı, Çaylak, Sivri Külâhlı, Cingöz, Üsküdarlı, Enseli, Ala Abalı, Çiçili, Mazıcı, Kâhyalı, Gökçeli, Nacarlıoymakları, Yanyatır Ocağı'na bağlıdır. Şehepli, Kabakçı ve Aydınlı ise Hacı Emirli ocağına bağlı Tahtacı oymaklarıdır. Anadolu'nun değişik alanlarına dağılmış durumda olan bu oymaklardan Yanyatır Ocağı'na bağlı olanların en büyüğü ve diğerlerine karşı nüfuzlu olanı Çaylak Oymağı; Hacı Emirli Ocağı'na bağlı olanlar içerisinde ise Şehepli Oymağı'dır (Yörükân, 1998:178).

Güray'ın aktarımına göre, Ali Yaman “ocak” kavramını şöyle tanımlar:

“Ocak terimi, Alevilerde dinsel hizmetleri gören Dedelerin aileleri ve bu aileler çevresinde oluşan organizasyonu ifade etmektedir. Alevilerde her dede ve talip ailesi bir ocağa dâhildir... Alevi topluluklarda ocak disiplinine dayalı organizasyon kutsal temellere dayanmaktadır, çünkü bu ocakları oluşturmuş aileler aynı zamanda keramet sahibi ululardan da gelmektedir... Alevi ocakları, Dede Garkın, Sarı Saltuk ve Hıdır Abdal gibi Alevi geleneğinin evlad-ı resul (seyyid) saydığı ve kutsal kabul ettiği din ulularının adlarını taşımaktadır” (2019: 99).

“Bu tanımıyla “ocak” kavramı bir yandan Alevi inanç geleneğinin tarihsel açıdan sürekliliğini sağlarken, öbür yandan da ocaklar arası iletişim aracılığıyla Alevi toplulukları arasındaki etkileşimi ve ortaklığı da şekillendirmektedir” (Güray, 2019: 99). Ocak kavramı ile ilgili olarak Birdoğan ise; “ocak terimi Anadolu Aleviliğinin kültürel aydınlanma odağı diye tanımladıkları bir kavramı anlatır. Buna göre adı anılan bir ocağa bağlı kişiler ocağın güdümlendiği yönde aydınlanır ve bilinçlenirler. Anadolu Aleviliğinde ocak hemen hemen dedeli olsun olmasın her kesimde kutsal sayılır” (Birdoğan,1992:7) demektedir. Bektaşiler, Tahtacılar, Hubyarlar, Sıraçlar vb. gibi pratikte farklı, fakat Anadolu Aleviliği inanç sistematığı noktasında ortak bir paydada buluşabilen pek çok topluluk için kutsal olmakla birlikte kimliğin inşası, kültürün aktarımı ve aidiyet açısından çok büyük öneme sahiptir.

Literatür ve saha çalışmalarında elde edilen bilgiler doğrultusunda görülmektedir ki, Tahtacı Türkmenlerinin inanç sistematığı içerisinde Şamanist öğeleri gözlemlemek mümkün olduğu gibi, ağaç ve orman, hayvan, su, ateş kültü gibi anlam dünyasını

biçimlendiren öğelere de rastlamak mümkündür. Öyle ki toplulukların, Şamanist öğelerin, İslamiyet öncesi inanç sistemlerine ait göstergelerin, sonraki inanç dünyalarına eklenmesi ile karşılaşılır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelerek Anadolu'yu yurt edinen Türkler İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte sosyal, siyasal ve kültürel yapılarında çeşitli değişim, dönüşüm ve gelişimler yaşanmış Şamanizm öğelerinin yerini İslamiyet ve tasavvuf anlayışı almıştır. Yüzyıllar süren İslamlaşma sürecine rağmen İslamiyet öncesi inanç sistemlerine ait bazı unsurları yeni dine taşıyıp onun yapısına uydurmuşlardır. Türk kültür tarihi süresince Şamanizm'e ait bazı inançlar günümüze kadar yaşatılmıştır. Türk sözlü geleneği dairesi içerisinde yer alan mitolojide bu inançlara ait izleri fazlaca görmek mümkündür. Şekil değiştirme, kuş donuna girme motifi bu mitolojik öğelerden olup Orta Asya'dan günümüze kadar devam etmiştir (Cerrahoğlu, 2011: 273).

Tahtacı Türkmen Alevi inancı içerisinde Kaz motifinin ve imgesinin da sıklıkla kullanılıyor olması, hatta saha çalışmasının yapıldığı bölgenin Kaz Dağları hattında olması bahsedilen inanç ve anlam dünyasının bir göstergesidir. Yunan mitolojisinde adı İda olmasına rağmen, Tahtacı Türkmenlerin yerleşiminden sonra adı Kaz dağı olarak değişen yerleşim yeri, ağaç ve orman, hayvan, su, ateş kültlerinin birleştiği sembolik imgelerin bir bütünüdür. Konu ile ilgili olarak Bars'ın Türkan'dan aktardığına göre;

Şaman ve sufi/veliler verdikleri mücadelelerde/engelleri aşmada metamorfozu kullanırlar. Böylece fizikî, aklî ve büyüsel bir güç kazanırlar. Şaman ve sufi/veli dönüşerek farklı bir kimlik kazanır, kılığına girdiği varlıkların özelliklerine sahip olur. Şaman yeraltına iniş ve göğe çıkışlarında çeşitli hayvanların şekline girer. Şamanizmde şekil değiştirme geniş yer tutar. Şaman yardımcı ruhun şekline girer, kişiliği o ruhun içinde görünmeye başlar. Şaman ayı, kurt, sığır, geyik, tavşan gibi hayvan; kaz, karga, kartal, baykuş gibi kuş türünden birinin şekline girer. Şamanların yaptığı her ayinde mutlaka bir hayvan yer almaktadır. Şaman, düşman ruhlarla hayvanlar aracılığıyla savaşır, gökyüzüne/yeraltına yaptığı seyahati hayvanlar aracılığı ile yapar. İki şaman yine şekil değiştirerek savaşır. Bu tür savaşlarda şamanların ruhları, hayvan ana/atalarının şekline bürünür (...)"(2018:176).

Yukarıda da değinilen kazayağı sembolünün kullanıldığı mezar taşlarının yanı sıra gündelik yaşam içerisinde de kıyafet veya kilim motiflerinde de karşılaşılabilir. Kaz ayağının üç parmağının işlenmesi, aynı zamanda Alevi inancında önemli merkez olan Allah, Muhammed, Ali üçlemesinin sembolize edilmiş hali olarak da tasavvur edilebilir.

Resim 8: Tahtacı Türkmen Alevilerinin Mezar Taşlarına İşlediği “Kaz ayağı” Mührü

Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşayan Tahtacı Türkmen Alevilerinde müzik unsurları genel olarak inanç ve ibadet (ayin-i cem ibadetinde dönülen semah gibi) ekseninde şekillendiği görülmektedir. “Cem, Alevî geleneğe dînî hayat için o kadar önemlidir ki, Alevî ocak ve gruplara mensup olanların dînî zihniyetini oluşturan bütün simge ve semboller burada ifadesini bulmaktadır. Sözelimi, meleklerin Adem’e secdesi, Hz. Peygamber’in miraca çıkarak, Ali’nin sırtına mazhar olması, Kırklar Bezmi gibi Alevî geleneğe ana karakterini veren bütün ‘mitolojik inançlar’ cem âyini esnasında canlandırılmaktadır” (Üçer, 2005:165).

Özellikle Tahtacı Türkmen Alevilerinde, “dış semah” olarak da adlandırılan ve kültürel kimlik aktarımında araç konumunda olan özel türlere de rastlamak mümkündür. Dini inanca dayalı ritüellere ait figürlerin, dini olmayan bir ortamda ezoterik bir şekilde sembolize edildiği, Mengi’ler, Tahtacı Türkmen Alevileri’nin aktarım araçlarından biri olarak kabul edilebilir. Mengiler bilhassa Çukurova bölgesi Mersin sınırları içerisindeki gibi yörelerde, dini ve din dışı karakterli oyunlar olarak görülmektedir. Bazı “mengiler” Alevi inancına mensup tahtacılar tarafından semah karakterinde olup, söz unsurunda zaman zaman dini içerikli güftelerle oynanmaktadır. “Ayin-i Cem ortamlarına katılabilme ve Semah dönme şansı olmayan özellikle çocukları ve gençleri, eğlenceli bir ortamda ve eğlendirerek Semah’a hazırlamak için, Semah’ın müzikal ve figüratif yapısı ile benzeşen yapıda bir “araç”a ihtiyaç vardır. Bu araç, “kuşları”, başka bir deyişle,

“çömezleri” Semah’a alıştırarak olan bir çeşit “yem” yani, “meng” olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, gerek müzikal özellikleri ve gerekse figüratif ve kareografik özellikleri ile Semah’a hazırlayıcı gizli bir işlevi olan bir oyun olarak Mengi’nin, kelime kökü için, atasözünde geçen, “yem”, “kuş yemi” anlamındaki “meng” sözcüğü de düşünülebilir (...)Tıpkı Semah’ta olduğu gibi Mengilerin de hangi tarihsel dönemde ve hangi toplum ya da toplumlarda başladığı ve ilk biçimlerinin nasıl olduğu konusu kesin olarak bilinmemektedir” (Tamay, 2009: 152-153).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL BELLEĞİN AKTARIMI BAKIMINDAN SAZANDARLIK (ZAKİR) VE PRATİKLERİ

Bu bölümde Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde sazandarlık geleneğini yürüten halk aşıklarının belleğin aktarımındaki rollerine ve Tahtacı Türkmenlerinin ayin-i cem ibadetleri başta olmak üzere, günlük yaşam pratiklerine ve sazandarlık misyonuna değinilmektedir.

1. SAZANDARLIK (ZAKİRLİK) GELENEĞİ

Anadolu'da yaşayan pek çok Alevi toplumu tarafından saz âşıklığı “zâkirlik” olarak adlandırılır. “Zâkirlik “*Tekkelerde zikir sırasında dervişleri teşvik için ilahiler okuyan kimse, zikreden*” şeklinde tanımlanmaktadır” (Duygulu, 2014:484). Dedekargınoğlu zâkirlik geleneği için şöyle bir değerlendirme yapmaktadır;

“Türk halk şiirinin ortaya çıkışında ve yaşamasında çok önemli katkısı olan Alevi âşıklık geleneği diğer bir adıyla zâkirlik, Alevi toplumunun ibadet biçimi olan cemlerin temel öğelerinden birisidir. Çünkü zâkirler cemde dedenin en yakın yardımcısıdır. Bir bakıma cemi dede ile yöneten kişidir. Zakir, dedenin himmetini (iznini) alarak saza başlar. On iki hizmetin yerine getirilişinde deyiş ve düvazları² saz ile seslendirerek, hizmetlerin yapılmasına katkı sunmaktadır” (Dedekargınoğlu, 2010:347).

Zakir kelimesinin etimolojik kökenine değinilecek olursa; “Sözlük anlamı hatırlamak, zihinde tutmak, yad etmek olan zikir kelimesinden türeyen ve zikreden, zikredici anlamına gelen zakir”, Alevi cemlerinde müzik icrasını (çalıp söyleme) gerçekleştiren on iki hizmetliden biridir (Özdemir, 2016:98). Bölgede yaşayan Tahtacı Alevi Türkmenleri tarafından “zâkir”, “sazander/sazandar” olarak adlandırılmaktadır. Pratikte zâkir ve sazandar arasında hiçbir farkın olmadığı sadece yöresel bir ifadeyle sazandar adının kullanıldığı bölgede yaşayan tahtacılar tarafından doğrulanmaktadır. Özdemir zakirlikle ilgili yaptığı çalışmasında kültürün bu önemli hizmet öncüsünü “bazı yörelerde sazande, sazdar, sazandar, sazcı, guyende, âşık baba, kamber gibi çeşitli

---

²**Duvaz İmam:** On iki imamı konu edinen deyişlere verilen isim. Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli türlerinden biridir. Terim Farsçadır (Duygulu,2014:167).

adlar alır” (Özdemir, 2016:98) şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda sazandar ve zâkirlerin bölgede yaşayan Tahtacılar için aynı görevi yürüttükleri söylenebilir.

Çanakkale bölgesinde yapılan saha çalışmasında, Tahtacı Alevi Türkmenleri sazandar kimliğinin kökenini sazandar piri “*Âşık Sadık Pir*” e bağlamakta ve günümüze kadar bu isimle geldiğini belirtmektedir. Bir başka terminolojik farklılık ise “*Âyin-i Cem*’e “Tercümen” denilmesidir. “Arapçadan alınmış bir kelime olan tercümen, bir meramı anlatmak veya tasvir etmek amacıyla düzenlenmiş bir ifadeyi işaret etmektedir” (Yörükan, 2011:7). Yapılan saha çalışmasında, tercümenin ne olduğu sorusuna bölgede yaşayan sazandarlar tarafından “*Pirimizden böyle öğrendik*” cevabı alınmıştır.

Sazandarlık, usta çırak ilişkisiyle bir sonraki nesle aktarılmaktadır. Usta-çırak ilişkisine değinilecek olursa, ustanın öğrencisi olarak kabul ettiği çırağına tekrar yöntemiyle hafızasını alma suretiyle öğrettiği bir meşk yöntemi olarak da tanımlanabilir. Bu bakımdan öğrencinin hem müzikal hem de edebi olarak öğrendiği eserleri sentezlemesi ve bir sonraki sürece aktarması da geleneğin aktarımı bakımından önemlidir. Sazandarın gerekli öğretileri yerine getirmesi ve daha sonra ustasından ya da dededen “el” (tarikatlarda müridin, müride başkalarına yol gösterme izni vermesi) veya “icazet” (izin onay, onaylama) alması geleneğin önemli ayrıntıları arasındadır. Sazandarların müzikalite kabiliyeti ve edebi unsurlardaki hafıza kapasitesi de hem toplumdaki hem de birçok ritüeldeki pozisyonunu önemli oranda etkilemektedir. Birçok sazandarın okur-yazar olmamasına rağmen yüzlerce nefesi hafızasında tutabilmesi, sazandarın toplum içerisindeki pozisyonu açısından önemli bir unsurdur.

Sürecin devam etmesi açısından usta çırak ilişkisinde çırağın (öğrencinin) müzikal kabiliyeti ve hafızası önemli bir ayrıntıdır. Ritüellerde üstlenilen sazandarlık görevinin hem inançsal bellek açısından hem de gelecek kuşaklara aktarımı bakımından önem arz etmektedir. Tahtacılar da pek çok dönemseller ritüellerde sazandarın olmaması durumunda aksamalar yaşanacağı yapılan saha çalışmalarında dile getirilmiştir. Ayrıca sazandarların en önemli enstrümanı olan “bağlama” icrasına yönelik yeteneğinin olması, öğrencinin sazandarlık görevinde başarılı olmasıyla birebir orantılı olabilmektedir. Burada altı çizilebilecek diğer bir husus, bağlama performansında virtüözlük aranmamasıdır. Bağlama icrasının sözlü kültürün aktarımındaki marifeti kadar önemli olmadığı da saha çalışmalarında gözlemlenmiştir. Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde ritüellere göre okunan nefeslerin anlamsal bakımdan daha önemli

olması da icracılığın ikinci planda yer aldığını göstermektedir. Ancak bağlamanın (saz), Anadolu Aleviliğinde dini ve kültürel bir sembol olması, bağlamanın bir çalgı olmanın çok ötesinde kutsiyeti olması ile ilişkilidir. Alevi toplumu içerisinde “telli kuran” olarak isimlendirilen bağlama, aynı zamanda kutsal olanla bağı kuran bir aracı konumundadır.

“Bağlamanın hem sembolik hem de biçimsel özellikleri, bu çalgının Alevi toplumsal hafızasının temel taşıyıcılarından biri olarak âşık, zâkir, dede gibi icracıların elinde kutsiyet kazanır. Bu sayede hafıza taşıyıcılık görevi çalgı-kişi ilişkisine dönüşerek sürekli değişim halinde interaktif bir durum ortaya çıkarır” (Özdemir, 2016:98). Bu bakımdan bağlama Anadolu Aleviliği için inançsal bakımdan ritüellerin ve ibadetin bir parçası olmakla birlikte kültürel aktarımın ve kültürün yeniden inşası bakımından çok önemli bir yere sahiptir.

Anadolu’da pek çok saz aşığının sazına (bağlama) olan aşkını şiirlerle dile getirdiği görülmektedir. Bu geleneğin Çanakkale bölgesi sazandarları içinde geçerli olduğu yapılan saha çalışmasında görülmektedir. Bölgenin en deneyimli sazandarlarından Mustafa Kurt’un (Dık Mustafa) sazına olan aşkını aşağıda yer alan bir şiirle anlatması da bu süreci doğrulamaktadır.

*İçini matkap ile oyurdum
Göksüne (göğsüne) beyaz sarı teller koyurdum
Kulaklarımı bura bura düzen aldurdum
Hatırla hayal eyle sazım unutma beni*

*Âşık oldum sana canı gönülden
Senin mızrabın kartal tüyünden
Vurdukça tatlı sedalar geliyor her bir telinden
Hatırla hayal eyle sazım unutma beni*

*Seni öğrenmeye çok çalıştım
Sesini sesime zor kattım
Kucaklayım seni nice cemlerde kurbanlarda çaldım
Hatırla hayal eyle sazım unutma beni
Şanlı dal derler senin adına
Çalmaya doyamadım senin tadına...*

Sazandarın toplum içerisindeki davranışlarında dikkatli olması yapılan görüşmelerde altı çizilerek dile getirilmektedir. Örneğin, bir *tercüme*de sazandar özellikle kıyafet konusunda topluluğa örnek olabilecek bir titizlikle giyinmelidir. Bu kıyafetler genellikle tahtacı geleneğini ve kültürünü yansıtan kıyafetlerdir ve temizliği çok önemlidir. Öncesinde mutlaka yıkanmalı ve dış temizlik gerçekleştirilmelidir.

Sazandarın iç temizliği yani kendi deyimleriyle “*İkrar*”³ sahibi olması, “*Eline, Beline, Diline sahip ol*” öğretisini benimsemesi önem arz etmektedir. Sazandarın Alevilik öğretileri doğrultusunda itikadı tam olmalıdır.

2. SAZANDARLIK GELENEĞİNİN STATÜSÜ VE KÜLTÜREL AKTARIMDAKİ İŞLEVİ

Çanakkale Tahtacı Türkmenleri arasında sazandar görevini sürdüren inanç liderinin rolü ve işlevi ele alınacak olursa öncelikle bireyin, aidiyet duygusuyla bağlı olduğu topluluğun, zaman içerisinde yaşadığı sosyal ve toplumsal hadiseleri belleğinde taşıyabildiği gerçeğini vurgulamak gerekir. Dönemsel olarak, topluluğa karşı yapılan siyasi veya politik baskılamalar karşısında refleks gösterebilmektedir. Bu durum kültürel belleğin ve aidiyet duygusunun dışı vurumu olarak değerlendirilebilir. Bu süreç belleğin sadece birey veya toplumsal olarak hatırlanmasından öte kültürel belleğin de devamlılığı anlamına gelebilmektedir. Burada önemli hususlardan birisi belleğin birey veya topluluk içerisindeki önemidir.

Daha önce de belirtildiği üzere sözlü kültür unsurlarına dayalı topluluklar veya toplumlarda, “kültürel bellek ve sözlü geleneklerin (özellikle de şiir ve müziği kullanan sözlü geleneklerin) aktarımını” (Rubin,2015:340) sağlayan, bölgelere göre farklı şekilde isimlendirilen genel anlamıyla halk müzisyenlerine rastlamak mümkündür. Tahtacı Türkmenlerinde ibadet başta olmak üzere ritüellerdeki sazandar pratikler geçmişin hatırlanması ve toplumsal aidiyet duygusunun pekişmesinde önemli unsurlardır. Geçmişle geleceğin bağlantısı bu noktada kurulmakta kültürel ve toplumsal belleğin işleyişi sazandarlar üzerinden devam etmektedir. Tahtacı Türkmenlerinde “sazandarlık” kimliği ve pratikleri kolektif anıların sözlü gelenekler yoluyla aktarımındaki işleyişin en önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır. Zira, birey, toplumsal rolleri bakımından, geçiş döneminden sonra, öncesindeki kişi değildir. Bu durum daha önce de belirtildiği gibi liminal (eşik) evre ile eş değer tutulabilir. Sazandarın ise, yaşadığı topluluk içerisinde ve inanç sistemi bakımında piramidin en üst kısımlarında yer aldığını ve kültürel belleğin aktarımındaki rolü dile getirilebilir.

---

³ *İkrar*: benimseme, onama, kabul, tasdik (TDK)

“Toplumsal bellek ortak sosyal tarihi, geçmişten miras alınan kültürel nitelikleri şimdi'nin gündelik hayatına taşır. Bu tarihi hatırlama ve yansıtma süreci kültürün yeniden üretimi ve dönüşümünde rol oynar. Toplumsal hafızanın sürdürülmesinde grupça hatırlama söz konusudur. Birlikte hatırlama, kültürel olgular, olaylar, ritüeller, gelenekler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu hatırlama aynı zamanda geçmişin yeniden tanımlanması ve inşasını da beraberinde getirmektedir” (Halbwachs, 1992:46).

Konuyla ilgili olarak Tahtacı Türkmenlerinde herhangi birinin ölümü üzerine – ki ölüm olayı gece gerçekleşmiş ise sabaha kadar – sazandarın defin işleminin hemen akabinde mezar başında üç nefes okuması toplumsal belleğin hatırlatıcı unsurlarının sürekli canlı tutulması ve ölüm olayının kutsiyetine atıfta bulunmak adına önemli bir örnektir. Her yapılan Ayin-i Cem ibadetlerinden sonra inancın gerekliliklerinin yerine getirilmesi ile birlikte bireyin inançsal ve toplumsal hassasiyetlerin artması gibi. Her toplumda olabileceği gibi Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde de inanç unsurlarının bir sonraki kuşaklara aktarımı önemli bir konudur. Yerelden genele toplumların sosyal ekonomik değişimler karşısında farklı refleksler göstermesi kaçınılmaz olabilmektedir. Bu anlamda bölgenin yaş ve hizmet içerisindeki pozisyonu itibarıyla en deneyimli sazandar Mustafa Kurt (Dık Mustafa), geleneğin aktarımı ve itikatla ilgili kaygılarını şu şiirle dile getirmektedir:

*Selam söyle Ali'nin oğluna
Kurduğu yola gitmez oldu Ali kulların
Her biri kendi başına yol sürmeye başladı
Mürşit buyruğuna gitmez oldu Ali kulların.*

*İçeri giriyor ikrar hak diyor
Dışarı görüyor ikrar yok diyor
Senin gibi dedeler gayri çok diyor
Verdiği ikrarından geri dönüyor Ali kulların.*

*Habarın (haberini) aldım ulu Neşebiyeden⁴
Pazarlık edelim pazar başınınan (başına)
Korkmaz oldu kulları Ali bir ulu kişiden
Artık alıp eksik satıyor Ali kullarının.*

*Avratlar Er'inin sözünün gitmez oldu hiç birinin
Açığa çıkardılar gözü evliyalarının yolunun
Dört kitapda gördüm yüzbin erinin
Talipsiz⁵Tercümensiz gidiyor Ali kullarının.*

---

⁴**Neşebiyeye:** Suriye'de bir bölge

⁵**Talip:** Avelilikte dört kapıda yola aday kişiye Can, yola giren kişiyede Talip denir.

*Şah Atam bize bir çağre
Eğdim boynumuda durdum darında⁶
Zihni verdim idim şöyle bir sakin yere
İniliye iniliye ölüyor Ali kulların.*

Toplumsal bellek ortak sosyal tarihi, geçmişten miras alınan kültürel nitelikleri şimdinin gündelik hayatına taşır. Bu tarihi hatırlama ve yansıtma süreci kültürün yeniden üretimi ve dönüşümünde rol oynar.

“Toplumsal hafızanın sürdürülmesinde gurupça hatırlama söz konusudur. Birlikte hatırlama, kültürel olgular, olaylar, ritüeller, gelenekler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu hatırlama aynı zamanda geçmişin yeniden tanımlanması ve inşasını da beraberinde getirmektedir” (Halbwachs, 1992:46). Çanakkale bölgesi Tahtacı Türkmenlerinin pek çok ritüel ve inanç pratikleri bu anlamda toplumsal hafızanın sürdürülmesinde ve aktarımın da önemli yapı taşlarıdır. Geçmişin yeniden hatırlanması ve yaşatılması Tahtacı Türkmenleri arasında bu pratiklerle yaşatılmaktadır.

2.1. Âyin-i Cem İbadetinde Sazandar Pratiği ve Kültürel Aktarım

Ayin-i Cem’in ritüel yerine ibadet olarak tanımlanmasındaki amaç “ibadeti ritüelden ayıran boyutta, davranışı değil inancı merkeze alan bir durumun sergilenmesidir” (Olgun,2016:98). Cem ibadeti Alevilikte yaratının huzurunda, liminal (eşik) bir evreye geçiş süreci olarak da değerlendirilebilir. Ayin-i cemin bir ritüel mi yoksa ibadet mi olduğu tartışması süregelmekte ve devam etmektedir. Ancak topluluğa ait bireylerin yaptıkları eylemi ibadet olarak isimlendirmeleri tartışmayı noktalamaya götürmektedir. Zira aşağıda yer verilen ibadet ve ritüeli ayırt eden unsurları açıklayan bir görüşe göre;

İslami literatürün bir kavramı olan “ibadet”i ritüelden ayıran boyut ise, yine kurban örneğinde olduğu gibi, et ve kanın tanrıya ulaşacağını düşünen trajik boyutun ötesinde, davranışı değil inancı merkeze alan bir durumun sergilenmesidir. İslam geleneğinde de ibadetleri yerine getirmek Müslüman için güç olabilir. Kur’an’da namazın ve haccın zor bir ibadet olduğu ifade edilmiştir. Ancak İslami bağlamda bu ibadetlerin ritüele dönüştürülüp bir trajedinin konusu haline getirmekten koruyan unsur Allah’a dönük inanç boyutudur. Paganist geleneğin ritüeli ile İslami kavram olan ibadet arasındaki davranışsal benzerliği yıkıma uğratan etken budur (Olgun,2016:98)

---

⁶**Dara durmak:** iki el göğüste, sağ ayak baş parmağı, sol ayak üzerine konulmuş ve vücut hafif öne eğilmiş vaziyette duaya durmak.

ifadesiyle açıklanmaktadır. Aynı şekilde İslam inancı içerisinde namaz bir ibadet anı sayılırken, mevlüt okutma, ölüme ait pratikler ritüel olarak adlandırılır.

“Anadolu Aleviliğinde cemler, dede ya da pirin önderliğinde gerçekleştirilir. Kuralları her ne kadar sözlü yollarla öğrenilip uygulamaya konulmuş olsa da esasları Alevilerin kutsal kitabı olan ve öğretilerini altıncı İmam Cafer Sadık’ın belirlediği, bu nedenle “İmam Cafer Sadık Buyruğu” ya da kısaca “Buyruk” adı verilen kitapta belirlenmiştir. Alevi Ocakzadeleri, söz konusu kutsal kitabın yol göstericiliğinde cemleri yürütmektedirler. Bununla birlikte gelenekte cemin asıl kaynağının “kırklar cemi” veya “kırklar meclisi” adı verilen, Hz. Muhammed zamanında Hz. Ali’nin öncülüğünde gerçekleştirilen gizli toplantı olduğu, bir başka deyişle cemlerin kırklar meclisinin temsili yansıması olarak kabul edildiği şeklinde bir inanış da mevcuttur” (Çıplak Coşkun, 2013:12)

Cemlerde ‘on iki hizmet’ olarak adlandırılan simgesel görevler, ‘on iki hizmetli’ olarak adlandırılan görevliler tarafından yürütülür. Görüşmelerde Tahtacı Türkmen Alevileri’nin Ayin-i Cem’lerinde de yer aldığı öğrenilen hizmetler şu şekildedir:

1. Mürşit (Dede, Baba)
2. Rehber (Mürebbi)
3. Gözcü (Meydancı, Eşikçi, Nezaretçi, Gözetici)
4. Çerağcı (Delilci)
5. Zâkir (Sazandar, Sazander, Kamber, Âşık, Güvender, Ozan)
6. Süpürgeci (Ferraş, Faraş, Carcı)
7. Dolucu (Saki, Şemsi, Şerbetçi)
8. Pervâne (Peyk, Peyik, Haberci, Ayakçı, Davetçi, Semahçı)
9. Kapıcı (Bekçi, Bevvâb, Pazvand, Yasavur)
10. Kurbanacı (Aşçı, Sofracı, Lokmacı, Nakip)
11. Kuyucu
12. İbrikçi (Sucu, Selman, İznikçi, İbriktar, Sakacı, Teszakâr) (Tamay, 2009:32).

Tahtacı Türkmen Alevilerine bakıldığında Cem ritüelinin yeri benzer şekildedir. Diğer Alevi topluluklarda da görüldüğü üzere namaza eş değer olarak görülen Ayin-i Cem’dir. Topluluk arasında ise Cem ritüeli Tercüman olarak isimlendirilmektedir. Saha çalışması sırasında Ayin-i Cem ile ilgili sözlü bilgiler alınmasında rağmen, Ayin-i Cem’e katılım sağlanamamıştır. Çünkü Tahtacı Alevi Türkmenleri’nin kendi ocaklarından olmayan kişileri Ayin-i Cem’e almamak konusunda oldukça hassas oldukları gözlenmiştir.

Cem töreni sırasında gerçekleştirilen en önemli performans Cem’e katılanlar tarafından gerçekleştirilen “semah dönme” veya “semaha durma” eylemidir. Tahtacı

Türkmenleri tarafından cem ibadeti içerisinde semahlar belirli kaide ve kurallar çerçevesinde Cem'e katılanlar tarafından dönülmektedir. Kelime olarak; "semah, "semâ" ya da "simâ"dan gelme olup, "işitmek, güzel ve iyi şöhreti, anılmayı duymak" anlamlarına gelir (Gölpınarlı, 1969:114). Bir diğer tanımlamaya göre; "Semah sözcüğü, terim olarak da, müzik ezgilerini dinlemek, dinlerken vecde gelip devinmek, kendinden geçip dönmek anlamındadır" (Bozkurt, 1995:19). "Bir müzik türü olarak Tahtacı Semahları, sözlü gelenek içinde tekke-tasavvuf şairleri tarafından üretilmiş ve Alevî/Tahtacı inanç ve düşünce sistemine uygun konuları işleyen koşma tarzı şiirlerin, dokuz zamanlı usuller kullanılarak ezgilendirilmesi ile oluşturulmuş ve "iki bölmeli üç bölümlü sırasal biçim" özelliği gösteren anonim yaratmalardır (Tamay, 2009:112). Güray'ın aktarımına göre ise; "semah ve semâ terimleri İslâm dönemi sonrasındaki inanç, müzik ve zikir ilişkisinin tarifinde en fazla öne çıkan kavramlardır. Arapça kökenli semâ terimi kelime anlamıyla "müzik dinleme" ile ilişki kurabilen aşağıdaki anlamları içermektedir: "İşitme, duyma", "Kulağa hoş gelen ses" Bu anlamsal çerçeve doğrultusunda da semâ aynı zamanda belirli derviş zümrelerinin ve tarikatların icra ettiği müzik ve zikir uygulamalı âyin yapısını ifade etmek için de kullanılmaktadır" (Güray, 2012:10). Daha öncede belirtildiği üzere Tahtacılar Cem törenlerine kendilerinden olmayan kimseyi almadıkları için yapılan saha çalışmasında da katılımcı olarak gözlem yapma şansı yakalanamamıştır. Sazandarlar ile yapılan görüşmelerde Cem töreninin işleyişi nefesler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Yapılan saha çalışmasında yukarıda değinildiği üzere, yöre halkı ve sazandarlar tarafından ayin-i cem ibadeti için "cem" veya "tercüman/tercümen" ifadeleri kullanılmaktadır.

Geçmişin imgeler toplamı veya hatırlanan deneyimleri "törenselleştirilerek" denilebilecek bir "performans" ile sonraki kuşaklara taşınır, ancak Connerton'a göre hatırlama, bireysel olmaktan çok kültürel bir etkinlik olarak kabul edildiğinde, "görme" odaklı bir eğilimle gerçekleştiği varsayılır. Bunun da en bilindik örneği "yazılı" yapıtlardır. Bir bakıma kültürün yazılı ürünlerinin geleneğin taşınmasındaki yeri (sözlü ürünlerini inkâr etmeden), öncelikli olarak kabul edilir (Connerton, 2010:12-33). Connerton'un alışkanlık kazanılmış beden hareketleri ile gerçekleştirilen performansların bellek oluşturucu yanı, tıpkı sözün bir kalıp ya da biçime sokularak tekrar edilmesiyle bellekte yeretmesi gibidir. Bu deneyimin değişmez bir biçimde aktarılmasını sağlar. Walter Ong'un ifadesiyle, "Her deyiş, her düşünce bir ölçüde kalıplaşmıştır, çünkü her kelime

ve her kelimenin içerdiği kavram bir tür kalıp, deneyimlerden kaynaklanan verileri işlemenin değişmez bir yolu olup deneyim ve irdelemenin zihinsel düzenlenişini belirler ve bellekte yer etmesine yarar. Deneyimi kelimelerle ifade etmek anımsanmasını kolaylaştırır” (İlhan, 2015:51). “Söze dayalı bir performans bu anlamda beden hareketlerine dayalı performansla birleştirilerek, geleneğin aktarılması için bir araç sağlar. Bu da “kültürel bellek” olarak kabul edilmektedir” (İlhan, 2015:1404). Ritüeller aynı zamanda belleğin sürekliliği ve aktarımı bakımından bir döngüseli de sağlamaktadır. İbadet ve ritüellerdeki tekrarlar kültürel belleğin sürekli hatırlatıcı unsurlarla birlikte diri kalmasını da sağlamakta herhangi küçük bir topluluk için bütünleştirici bir etki yaratmaktadır. Assmann ise topluluklar dini ritüellerini, geçmişten öykülenerek yaşatmaya çalışırlar. Assmann’a göre bu süreci "kanon" olarak tanımlamaktadır. "Kanon" kavramı ile bir kültürün bağlayıcı yapısını, zaman dayanıklılık ve değişmezlik açısından güçlendiren ilke anlaşılmalıdır. Kanon bir toplumun "gönüllü belleğidir" (Assman, 2015:83).

Sazandarlık gönüllülük esasına dayalı olmakla birlikte belleğin sürekliliği ve Tahtacı Türkmenlerinde kültürel aktarımın devamlılığı bakımından da şüphesiz en önemli geleneksel bir kimlik unsurudur. Sazandarların cemdeki (tercümendeki) statüsü dede makamının hemen yanındadır ve ritüelin gerekli atmosferde ilerlemesi konusunda önemli görevler üstlendiği ifade edilmektedir. Cem ritüellerinin de en önemli unsurun semahlar olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda semahlar; “Cem”, ya da “Muhabbet” adı verilen zümre toplantılarında; en az iki kişi ya da kimi zaman daha çok kişi tarafından dönülürler. Semah dönenlere, çoğunlukla bağlama ya da bağlama tipinde olup da farklı adlandırılan tezeneli bir çalgı veya herhangi bir yaylı çalgı eşlik eder. Semah dönmeye; erkekler ve kadınlar ayrı ayrı veya bir arada kalkabilirler. Semahların vokal kısımları ise, “zâkir” adı verilen bir kişi tarafından ya da “topl (cumhur)” olarak seslendirilir.

Sazandar cemin başlangıcında üç önemli nefes dile getirmektedir. Bu nefeslere “erkân” nefesleri denilmektedir. Alevi-Bektaşî inancını dile getiren ilahi benzeri deyişlere “Nefes” denilmesinin yanı sıra “...alaycı, iğneleyici, hicvedici ve dünyevi hislerle yazılmış/ söylenmiş örnekleri de vardır” (Duygulu,2014:337) Nefeslerden sonra gülbeng/ gülbang (dua) çekilir semah dönülmeye başlanır. Semah dönen üç kişi için üç nefes daha okunur bunlara “oyuncu nefesleri” denmektedir. Nefeslerden sonra Cem dedenin söylemleriyle ve dualarıyla devam eder. Son olarak sazandar dedenin

söylemlerinde sonra “bağlantı nefesleri” ile semahı bağlar, buna bir nevi kapanış nefesleri denmektedir. Saha çalışmasında tesadüf edilen başlıca güfte şairleri; “Yunus Emre”, “Pir Sultan Abdal”, “Şah Hatayi” ve “Kul Himmet” olmuştur. Bazı nefeslere de son beyitte herhangi bir ulu ozanı da kapsayıcı şekilde “Şah Ata” denilmektedir.

Tablo 1: Ayin-i Cem ibadetinde sazandarlar tarafından okunan nefes örnekleri

1.Nefes	2.Nefes	3.Nefes
Dinleyin erenler Ali'nin ününü Koyun Ali'ye dönmüş yönünü Tercüme kesilen koyunun kanını Olur olmaz akıtman dediler.	Hani bizden de içeride erkân isteyenler Kalbini arıtsın gelsin bizimle otursun Hani bizimle lokma yiyen erenler Lokmaya sofular gelsin de bizimle otursun.	Benim şahım ıspanda oturur Kokusunu rüzgarlar getirir Eksiğini pirim Ali yetirir Niyazbat ¹⁰ olsun sofular şahımız geliyor.
Dinlen erenler dinlen Ali'nin fırağının ⁷ Çağırınca yakın ederdi uzağını yırağını ⁸ Tercümen kesilen koyunun yüreğini Sadık edin verin yesin dediler.	Rehber okurda diviti şaşar Sofudan sofuya erkene düşer Erenler meydanında lokmalar bişer Lokmaya sofular gelsin bizimle bile otursun.	Şahımın delili yandı Dört bir tarafında sofular döndü Kudretten de lokmalar indi Niyazbat olsun canlar şahımız geliyor.
Bakmaz mı erenler şu Ali'nin işine Ali'ye pay ayırmışlar koyunun döşüne Tercümen kesilen koyunun başına Verin dört başı kâmil olan yesin dedik.	Elime bir lokma verdiler nargı var Sofudan sofuya bu yolların farkı var Her bir sofunun da göreceği görgüler var Sofular ⁹ görgüsünü görsün de bizimle bile otursun.	Şahımın delili yakıldı Mundar münafıklara demir halka takıldı Açıldı sancaklar guğurlar ¹¹ çekildi Niyazbat olun erenler şahımız geliyor.
Kırmayalım erenler şu koyunun kemiğini Sürmeler çekelim sütlüce sümüğünü Bir kuyuya dolduralım ufak tefek kemiği İner gökten melekler yer dediler.	Eğer sofuyusan gelindik buraya Arıt kalbini girindik oraya El ettiler bizi de örf ve töreye Çekicin cerbine dayanabilen bizimle bile otursun.	Rehberdir taliplerin başı Mürşittir erenlerin bir eşi Allah'ınan kaldı onunda bir işi Niyazbat olun canlar şahımız geliyor Güzel şah Hatayım canım cezada Mendilim yok kaldım gazâda Güzel şahım sen imdat eyle bize Niyazbat olun sofular şahımız geliyor.
Güzel Şah Hatayi'm kefilin eyleme Yakınını irak eyleme Ağızına verilen lokmayı çiğneme Verin şahmerdan yesin dediler.	Güzel Şah Hatayi'm kalbinde nura Er er önünde mülken dura Mühmini mürşit deyince buna Hakiyet günlerine dalanlar gelsin bizimle otursun.	

⁷ **Firak:** hicran, ayrılık hüznü

⁸ **Yırak:** uzak

⁹ **Sofu:** din buyruk ve yasaklarına bütünüyle uyan.

¹⁰ **Niyazbet:** hem mâli ve hem bedenî olan ibadet

¹¹ **Guğur:** deve

Her üç nefesten sonra dede sazandara “hayır” vermeden önce söylenmesi gereken dua:

*Hü erenler kırklar meydanında çalınır sazım
Muhammet Ali'ye bağlıdır özüm
İmam Cafer Sadıktır pirim
Hü diyelim erenler geldim meydana*

Semah sırasında söylenen bir nefes örneği:

*Gelin erenler gelin şaha gidelim
Şaha gitmeyen kulları nidelim (ne edelim)
Tatlı tatlı muhabbet edelim
Ali'm günahlarımızdan geçer böyün (bugün)*

*Gelin erenler gelin şaha varlum
Şahın ağzından canfeyirler alalım
Birbirimize dolular verelim
Ali dolumuzdan içer böyün (bugün)*

*Çok şükür eydur (iyidir)halimiz
Datlı (tatlı) söylesin datlı dilimiz
Domur (tomurcuk) domur olmuş gonca gülümüz
Ali'm güllerimizi açar böyün (bugün)*

*Güzel şahdayım Ali görelim
Yüzümüzü dabanına dabanına sürelim
Münafık kulundan geriye duralım
Ali'm iyiyi kötüyü seçer böyün (bugün)*

Ayin-i Cem'de okunan bir bağlantı nefes örneği

*Gelin erenler gelin gelin
Meyte¹²sorfu eyledi böyün
Alay alay olmuş koşum koşum
Şah seyrana çıktı böyün (bugün)*

*İşte geldi Ali'nin oğlu
İnceden ince onun yolu
Talip rehberin kulu
Gül güllüğüne ersin böyün (bugün)*

*Nayım olan nayım gediğinde bekler
Erenler sırrını kalbinde saklar
Güzel şahım gelmiş mahallesini yoklar
Kişiler eşli eşiyile oturmuş böyün (bugün)*

¹²**Meyte (Murdar):** Dinî kesim usûlünce yapılmayıp kendiliğinden veya başka hayvanların saldırısı neticesi ölmüş hayvanlara verilen ad.

*Destur verildi dağınan daşa
Daha neler gelir bu sağlam garip başa
Kişinin tuttuğu ktde işe
Ahrında pişman olsa gerek byn (bugün)*

*Güzel şah Hatayım yandım tttm
Hey erenler irfandillerinden öptüm
Hey gaziler onikierkana yettim
Yetmiyen yerlerinde pirim Ali yetsin dediler.*

Ayin-i Cem zaman boyutuyla işsel bir bağ işerisindedir. “Bir yandan ayindeki her adımın zamansal düzeni belirlenir, öte yandan her adım bir öncekine bağlanır. Böylece her kutlama aynı düzeni izler ve sonsuz bir bilgi aktarımı söz konusudur” (Assman,2015:29).

2.2. Kurban Kesme Ritüelinde Sazandar Pratiği

Yapılan görüşmelerde, kurban ritüeli iki şekilde dile getirilmektedir. Kurban Ayin-i Cem’e bağlanabilir veya ceme bağlanmadan da kurban (adak) yapılabilir. “Tahtacılar arasında kurbandsız herhangi bir dini pratiğe rastlanılmamaktadır” (Selçuk,2008:137) Tahtacı Türkmenlerinde sunuş şekli itibariyle “Kanlı Kurban” ve Kansız Kurban” olmak üzere iki farklı kurban ritüeli tespit edilmiştir. “İç veya içeri kurbanı, dış veya dışarı kurbanı” (Selçuk,2008:137) olarak da adlandırılan bu ritüel kendi içinde pratik anlamda farklılıklar göstermektedir. İçeri kurbanın (kanlı kurban) genelde ayin-i cem (tercümen) olarak adlandırılan ve muhasiplik¹³ ceminde kesilen kurban olduğu ifade edilmektedir. Tahtacı Türkmenleri tarafından ayin-i cem ibadetinin “tercümen” olarak da adlandırıldığı “Sazandarlık Geleneği” bölümünde yer verilmektedir. Tercümen “adı verilen bu kurban, cem törenindeki görevlilerden birisi olan *kurbancı* tarafından *tığlanır*. Buradaki tığlamak kelimesi, kesmek anlamında kullanılmaktadır” (Selçuk,2008:137). İş kurban olarak adlandırılan ritüelde önemli ayrıntılardan biri de kurbanın kemiklerinin parçalanmaması, kurbanın iş organları çıkarıldıktan sonra bir bütün olarak kazan veya fırına girmesidir. Sazandarlar tarafından başlangıç nefesi olarak da okunan bir nefes örneğinde bu durum şöyle ifade edilmektedir:

---

¹³ **Muhasiplik:** Alevilik inancından dünya ve ahirette yol kardeşliği demektir.

*Kırmayalım erenler şu koyunun kemiğini
Sürmeler çekelim sütlüce sümüğünü
Bir kuyuya dolduralım ufak tefek kemiği
İner gökten melekler yer dediler*

“Daha sonra kurban kemikleri kırılmadan eti kemiklerden ayrılır. Kurbanın sağ ön ve döş (göğüs) kısmı *dedeye* sunulur. Bu kurbanın etini sadece tercüme katılanlar yiyebilir. Yemekten sonra yenilmeyen eti ve kemikleri *kuyucu* tarafından derisiyle birlikte gömülür.” (Selçuk,2008:138). Kansız kurban (dış kurban) ise cem ibadeti dışındaki ritüellerde günlük olabilecek pratiklerde kesilen kurbandır. Her iki durumda da sazandar nefesleri dile getirmektedir. Kurban cemlerinde yapılan pratiklerle, cemde yapılan pratiklerin aynı olduğu söylenmektedir. Kurban ritüelinde nefeslerin ilki duvaz-i imam nefesi olabilmektedir. Kurban nefeslerinde, sazandarlar tarafından diğer tahtacı ritüellerinde söylenen kısacası pratikte var olan nefesler dile getirilmektedir. Sadece “*Kul Himmet*” nefesleri okunmamaktadır. Ölüm ritüelinde de belirtildiği gibi “*Kul Himmet*” sadece ölüm nefeslerinde dile getirilmektedir. Yapılan araştırmada bu konuyla ilgili detaylı ve nitelikli bir bilgi alınamamıştır.

Kurban nefes örneği:

*Dostum Muhammet 'dir haktır habeybullah¹⁴
Söylersen Muhammet Ali 'den söyle
Cihana geldi sırlı sırıllah
Söylersen Muhammet Ali 'den söyle*

*Hasan Muhammet Hüseyin Ali
O İmam Zeynel 'e demişsin belli
Muhammet Bakır sevdim ezelden ezeli
Söylersen Muhammet Ali 'den söyle*

*Evliya emmiye onlara aşık
Verdiler ikrarı oldular tanık
Hak meshebi İmam Caferi sadık
Söylersen Muhammet Ali 'den söyle*

*Musa 'yı Kazım 'dan kuruldu bu erkan
O İmam Rıza 'dan pirim horasan
Tak 'inen Naki 'nen¹⁵ mümine inen iman
Söylersen Muhammet Ali 'den söyle*

---

¹⁴**Habibullah:** Allah'ın çok sevdiği kulu.

¹⁵ **Muhammed Taki (baba) ve Ali Naki (oğul):** Ehli beyt soyundan gelen, Alevilik inancında önemli yere sahip on iki imamlardan ikisi.

*Güzel Şah Hatayım Hasan-ül Askeri¹⁶ selveri Ali'm
Muhammet Mehtidir ol kerim
Güzel şahtayım zikret dilin deherden
Söylersen Muhammet Ali'den söyle*

2.3. Ölüm Ritüellerinde Sazandar Pratiği

Sazandarların cem ritüeli dışındaki görevleri de önemli bir ayrıntıdır. Örneğin tahtacılar da kişi veya kişilerin ölümü sonrasında yapılması gereken önemli ritüellerden bir kısmı sazandarların görevleri arasında yer almaktadır. Eğer ölüm geç bir vakitte gerçekleştiyse, mevtanın hemen yıkanmasının ardından sazandar ölünün başında sabaha kadar ölüm nefesleri okumaktadır. Eğer mevta saygın yaşlı bir kişi ise bütün köy halkı cesedin elini öperek helallik alır. Burada eğer birkaç sazandar mevcutsa, sazandarlar sıralı bir şekilde üçer nefes okuyup ölüye olan saygısını, kendi deyimleriyle “hizmetlerini” yerine getirirler. Ölüm nefesleri mutlaka “*Kul Himmet*”e bağlanmaktadır, yani mahlaslı olmaktadır. Ölüm nefeslerinde “*Şah*” mahlası kullanılmaz. Ölüm hadisesi gün içerisinde gerçekleşmişse defin işlemi sırasında mevtanın, erkânı okunduktan sonra, sazandar onun başucundaki “*delil*”in sağ tarafına oturur ve “*ölümle ilgili üç nefes*” okur. (Uluocak,2014:65). Ölüm hadisesinin ardından mevtanın defin işlemleri sırasında belki de Tahtacı Türkmen gelenekleri arasında en kadim hadise mevtanın giyinik bir vaziyette çeşitli eşyaları (yatak, döşek, varsa sazı veya sevdiği eşyaları) ile gömülmesidir. Şamanist bir geleneğe de atıfta bulunan bu hadise Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaşayan Alevi toplumlarında çok sık görülen bir ritüel olmamakla birlikte konuyla ilgili farklı çalışmalar da literatürde mevcuttur.

Ölüm nefesi örneği;

*Şu dünyada üç nesne büktü belimi
Biri ayrılık, biri yoksulluk, biri ölüm
Yaktı bağrımı dal eyledi belimi
Biri ayrılık, biri yoksulluk, biri ölüm*

*Felek bir ok attı büktü belimi
Akar gözlerimin kan ile nemi
Bal yerine içirir felek zehrini
Biri ayrılık biri yoksulluk biri ölüm*

*Felek ağı kattı benim aşıma
Görün felek neler getirdi başıma
Toprak saçarlar gözlerime kaşıma*

---

¹⁶ **Hasan-ül Askeri:** Ehli beyt soyundan gelen, Alevilik inancında önemli yere sahip on iki imamlardan birisi

Biri ayrılık, biri yoksulluk, biri ölüm

*Bu dünya fanidir murat alınmaz
Kötüler ölüp de iyiler kalmaz
Bildim ölümlerin çaresi bulunmaz
Biri ayrılık, biri yoksulluk, biri ölüm*

*Kul Himmet'im diyor dertli dertli söyledi
Görün dostlar felek bizi neyledi
Yıktı bu evin direğini viran eyledi
Biri ayrılık, biri yoksulluk, biri ölüm*

2.4. Düğün, Asker Uğurlama, Matem Ayı, Aşure Ayı Gibi Özel Günlerde Sazandar Pratikleri

Çanakkale Tahtacı Alevilerinde sazandarlar, günlük yaşam içerisinde de önemli rollere sahiptir. Örneğin düğün ve asker uğurlama gibi törenlerde sazandarlar nefeslerini dile getirmektedirler. Günlük yaşam pratikleri haricinde, sazandarlar sazlarını sadece matem ayında (aşure ayı) çalamadıklarını, 12 günlük yas orucu süresince, yedinci günden sonra sazlarına dokunabildikleri ve matem ayına özel nefesler dile getirdiklerini belirtmektedir.

Sazandar, asker uğurlama gibi törenlerde, askere giden er için kuzu kesildiğini, kurbanın başında üç nefes söylediğini ve daha sonra kadınların asker ağıtı yaktıklarını belirtmektedir. Yapılan görüşmelerde, bu gibi günlük sosyal hadiselerde okunması gereken nefeslerle, dini ritüelleri ifade eden nefeslerin farklı olması gerektiği hassasiyetini dile getirmişlerdir. Ayin-i Cem (Tercümen) başta olmak üzere, matem ayı, aşure ayı, hıdırellez ve dini bayramlarda, söz unsuru bakımından ayın veya günün önemini ifade eden nefesler söylenmektedir.

Tablo 2: Özel günlerde sazandarlar tarafından okunan nefes örnekleri.

Hıdırellez Nefes Örneği	Bayram Nefes Örneği	Muharrem Ayı Aşır (aşüre) Nefes Örneği
Hürmet deryasını nur edip gelen Hıdırellez bayramı şahı merdan Ali'dir Garibin nazlının halinden bilen Hıdırellez bayramı şahı merdan Ali'dir	İşte bayram günleri Titredi Ali'nin canları Halka kurban verdiler İsmail'i Kaldırın guzum İsmail'i deyincez (demek)	Hak âdem ayında aşır (aşüre) orucu Onu tutanlara sebep yazılır Kerbelada yatan Hüseyin gazi Ona bakanların bezi bozulur.
Bir anda cefâne eder cihanı Kalbi saf olan destur dumanı Bir adıda Hıdırellez bayramı Hıdırellez bayramı şahı merdan Ali'dir Merdi meydan eylemektir iyi yerdir	İsmail'in kolunu bağladı babası Onu görünce dayanamadı ağladı anası Hakkatan indi İsmail'in duası Kaldırın guzum İsmail'i deyincez Bıçağımı çaldım (vurdum) daşa Daş yarıldı baştan başa Bakın erenler gözden inen yaşa Kaldırın guzum İsmail'i deyincez	Birini tutana ileri dediler İkisini tutana hak yardım eder Üçüncü tutan cennet gider Onuda tutanlara sebep yazılır. Dördünü tutana beri dediler Beşini dutana dolu verdiler Altısını tutana Ali dediler Oda hakkın katına sebep yazılır.
Kâfir olma gardaş çıran söner Her gördüğü Hızır bilmektir hüner Hıdırellez bayramı şahı merdan Ali'dir	İsmail'in elinde elelim Ardından Cebrail ile Ali'im Ya Ali sende benden cömert birinin Kaldırın guzum İsmail'i deyincez	Yedisini tutan havada uçar Sekizini tutan gül benzini çeker Dokuzunu tutan cennetin kapısını açar Oda hakkın katına sebep yazılır.
Ehli imam eyler ikrar sıfatı Hızır içer abu hayatı Kendisi seyredir izahatı sıfatı Hıdırellez bayramı şahı merdan Ali'dir	Güzel şah atam günden güne bayram Korkmasın kullar eylesin seyran Koçtan kurban indi her derde derman Kaldırın guzum İsmail'i deyincez	Güzel Şahatam onunu tutana zahmet Onbirini tutana okunur rahmet On ikisini tutana hayata yazılır Bin bir meley ki Yüz bin şehit Ali'ye yazılır.
Yörü güzel şah atam bu demden içer Şükür ederse sıratı geçer Hızır Âdem baba arayıp seçer Hıdırellez bayramı Şah-ı Merdan Ali'dir		

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİNDE NEFES ÖRNEKLERİ

Tahtacı geleneğinde sözlü aktarımın lokomotifine haline gelmiş nefeslerin dillendirilmesinde sazandarın rolü ve statüsü önem arz etmektedir. Geleneğin ve inancın yaşatılması, bir sonraki kuşağa aktarılması şüphesiz ki sözlü kültür geleneğinin devamlılığı ile sağlanmaktadır. Bu bakımdan bu bölümde sazandarların kültürel kimliğe özgü bellek aktarımlarına ait örnekler, notasyonları ile birlikte verilmiştir. Bu bölümde yer alan nefes örneklerinin, yukarıda yer alan bölümlerde sunulan nefes örneklerine notasyonuyla eklenmesinin nedeni, ezgisel olarak bir birbirinden farklı örnekler olmasıdır. Ezgi çeşitliliği bakımından sazandarların aynı ezgilerle söz unsurlarını aktardıkları gözlenmiş olup, söz konusu durumdan kaynaklı olarak, farklı ezgilere yer verilmeye çalışılmıştır.

1. ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİNDE NEFES KAVRAMI

Çanakkale yöresi Tahtacı Türkmen Alevilerinde nefesler, müziksel unsurlara dayalı biçim ve anlam boyutu bakımında ritüellerin en önemli yapı taşlarından biridir. Bu bağlamda nefesler, kimlik inşası ve kültürel belleğin devamlılığı açısından önemli bir faktördür. Müziksel ve edebi aktarımı Rubin “Müzik (...) sözlü geleneklerin en kalıcı formlarını içerir. Sözlü gelenekleri ilgi çekici kılan özellik, yazılı geleneklerden farklı olarak, varlıklarını sürdürmek için belleğe gereksinim duyulmasıdır. Böylelikle uzun süreleri kapsayan sözlü aktarım ürünlerini inceleyerek, kullanılan bellek süreçleri hakkında bilgi edinebilir” (Rubin, 2015:349) şeklinde ifade etmektedir. Tahtacı Alevileri için nefesler, inancın, yaşam tarzının ve dünya görüşünün sözlü kültür unsurları olarak kabul görmektedir. Nefeslerin dile getirilmesinde sazandar için şüphesiz ki en önemli yardımcı “bağlama” (saz) çalgısıdır. Tahtacılar için sazandarın dillendirdiği nefeslerin okunduğu her ortam veya mekân kutsal kabul edilmektedir. Kültürel belleğin aktarımı açısından bu mekanlar önemli yerler haline gelmektedir. Nefeslerde söz unsurları Alevilik öğretisinin ve felsefesinin fazlasıyla yaşatıldığı şiiirlerdir. Özellikle Alevilik inancında kutsiyet kazanmış “Hz. Ali” başta olmak üzere,

Peygamber soyundan gelen “Ehli Beyt” ve “On İki İmamlara”, literatürde ulu ozanlar olarak nitelendirilen, ancak alan çalışması sırasında bölge halkının “ulular” şeklinde nitelendirdiği, “Pir Sultan Abdal, Şah Hayati, Nesimi ve Kul Himmet” gibi şairlere, Tahtacı Türkmen Alevi nefeslerinde fazlasıyla yer verilmekte ve epik bir ifade ile söylenmektedir.

Bölgede okunan nefeslerin, Tahtacı Türkmenleri tarafından sürekli kullanılan belli başlı birkaç melodik motifle dile getirildiği görülmektedir. Çoğunlukla bu müzikal motifler serbest bir ritmik yapı ile icra edilmektedir. Sosyolojik faktörler, kırsal yerleşim, etkileşim düzeyi, eğitim ve müziksel olanaklar gibi süreç içindeki farklılıkları ortaya koymaktadır. Zira Anadolu'nun farklı yörelerinde müziksel açıdan daha zengin melodik motiflere sahip nefesler de görülebilmektedir. Anlatımın müzikal ifadeden çok, söz unsurunda kuvvetlenmesi, genel anlamıyla Tahtacı Türkmenleri açısından Aleviliğin öğretisi ve öğreticiliğinin bir parçasıdır.

Çanakkale Tahtacı Türkmen Alevilerinin esas aldıkları üç ana temel faktör vardır. Yapılan saha çalışmasından elde edilen nefeslerin bu üç temel öğreti doğrultusunda icra edildiği gözlemlenmiştir. Bunlar; **İkrar, Musahiplik ve Kurban** nefesleridir.

2. NEFES ÖRNEKLERİ

Bu kısımda Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde sazandarların Ayin-i Cem, kurban ve ölüm başta olmak üzere dile getirdiği örnek teşkil edebilecek nefes notalarına yer verilmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere nefesler serbest bir ritmik yapı ile icra edildiği üzere sadece söz unsurları notaya alınmıştır. Konuşurcasına (recitatif) söylenen bu nefesler belirli kalıp ezgiler üzerine icra edilmektedir. Saha çalışmasında kayıt alınan nefes örnekleri incelendiğinde, Sazandarların bağlamadan, sadece bir nevi “dem” (referans ses veya pedal ses) almak için veya kalıplaşmış, hafızasında yer edinmiş kısa melodik yapıları referans alarak nefesleri icra ettikleri gözlenmiştir.

Aşağıda alan çalışması sırasında kaydedilen nefeslerden dört örneğin notasyonu yer almaktadır. Bu örneklerin seçilme sebebi ise melodi unsurundan ziyade söz unsurunun değişkenlik göstermesidir. İlk örnekte görüldüğü üzere ezgi farklı sözlerle tekrar edilmektedir. Tanbura boy olarak isimlendirilen bağlama türü, akord düzeni olarak ise “bozuk(kara)” düzen kullanılmıştır. Tüm örneklerde de bu düzenin kullanılması dikkat çekicidir. Zira diğer yörelerde (tümünde aynı şekilde olmasa dahi)

bağlama düzeni olarak isimlendirilen akort sisteminin çoğunlukla tercih ediliyor olması söz konusudur. Bunun çok çeşitli sebeplerini sıralamak mümkündür. Ancak bu nedenle Alevi deyişlerinde, bir nevi ezgileri tamamlayıcı ve kültürel kod gibi nitelendirilebilecek konumda olan -fa, sol, la- (bağlama perdelerine göre) geçişinin kullanımı da söz konusu olmamaktadır. Konuyla ilgili olarak Birdoğan; “sazın üzerindeki Alevi müziğini karar sesi olan ‘la’ perdesi ‘şah perde’ adını taşır. Ara nağmeleri bulmaya çalışma ‘fa, sol, la’ seslerinden ilk ikisi, ‘anımsatma’ ve ‘arama’ perdeleri olduğundan ‘niyaz perdesi’ adını alır (1995:431) şeklinde açıklama yapmaktadır.

Söz unsurlarına bakıldığında ise Kul Himmet ve Şah Hatayi’ ye ait nefesler oldukları görülür. Özellikle ölüm ritüellerinde yalnızca sözleri Kul Himmet’e ait olan nefesler okunmaktadır. Görüşmeler esnasında sebebi sorulduğunda “atalarımızdan öyle öğrendik” cevabı vermektedirler. Ancak sahada gözlemlenildiği üzere, nefeslerde sıklıkla Şah Hatayi ve Kul Himmet nefesleri yer almaktadır.

2.1. Dinleyin Erenler de Ali'nin Ününü

DİNLEYİN ERENLER DE ALİ'NİN ÜNÜNÜ

(Cem Nefesi)

Yöresi: Çanakkale / Bayramiç İlçesi- Karıncalı Köyü

Kaynak Kişi: Mustafa KURT

Derleme Tarihi: 15.11.2015

Derleyen ve Notaya Alan: Sedat Çılgın

-saz-

2

Din le yin e ren ler de A li nin de
Te cü me ne ke si len de ko yu nu _

3

ü nü nü Ko yun da A li ye dön müş
ba şı nı O lur ol maz ye re de _ _ _

4

dön müş dön müş yö nü nü
akıt ma yın de di ler oy

Şekil 9: Cem Nefesi (Dinleyin Erenler de Ali'nin Ününü) Ezgisinin Notasyonu
(Ek 3: Disk içerisindeki eser)

*Dinleyin erenler de Ali'nin ününü
Koyun Ali'ye dönmüş yönünü
Tercümeneye kesilen koyunun kanını
Olur olmaz akıtman dediler.*

*Dinlen (dinleyin) erenler dinlen Ali'nin fırağını
Çağırınca yakın ederdi uzağının ırağını
Tercümende kesilen koyunun yüreğini
Sadık edin verin yesin dediler.*

*Bakmaz mı erenler Şu Ali'nin işine
Ali'ye pay ayırmışlar koyunun dōŐüne
Tercümede kesilen koyunun başına
Verin dōrt başı kâmil olan yesin dedik*

*Kırmayalım erenler Şu koyunun kemiğini
Sürmeler çekelim sütlüce sümüğünü
Bir kuyuya dolduralım ufak tefek kemiği
İner gökten melekler yer dediler.*

*Güzel Şah Hatayi'm kefilin eyleme
Yakınını ırak eyleme
AĞzına verilen lokmayı çiğneme
Verin Şah-ı Merdan yesin dediler.*

Ayin-i Cem ibadetinde baŐlangıŐ nefesleri olarak nitelendirilen ve üçüncü bölüm, “Âyin-i Cem İbadetinde Sazandar Pratiği Ve Kültürel Aktarım” başlıklı kısımda yer verilen üç nefes de, aynı melodik yapı ile art arda bir Şekilde seslendirilmektedir.

2.2. Ben de Şu Dünyaya Geldim Geleli

BEN DE ŞU DÜNYAYA GELDİM GELELİ (Ölüm Nefesi)

Yöresi: Çanakkale / Bayramiç İlçesi- Karıncalı Köyü

Kaynak Kişi: Mustafa Kurt

Derleme Tarihi: 15.11.2015

Derleyen ve Notaya Alan: Sedat Çılgın

Ben de şu dün ya ya da gel dim de ge le li ak tı da be nim
göz le ri min ya şı ya şı göz gö zel ol du
ö nün den um mu yan lar so nun da _ n u mar dı
ko lu mu zu ka na dı mı zı kır dın be fe lek

Şekil 10: Ölüm Nefesi (Ben de şu dünyaya geldim geleli) Ezgisinin Notasyonu
(Ek 3: Disk içerisindeki eser)

*Ben de şu dünyaya geldim de geleli
Aktı da gözlerim yaşı yaşı göz güzel (güzel) oldu
Önünde ummuyanlar sonunda umar mı
Kolumuzu kanadımızı kırdın bizim felek*

*Üç gün oldu ben sizin aranızdan da göçeli
Ak koyundan kara koyundan koyundan da seçeli
Elleri mesemli yüzleri peçeli
Nice ölümlerimiz var ah kara toprak sende- ah kara toprak sende-*

*Bir zaman gelirdi gelirdi de athlar
Atlarına binmiş gelirdi donları da yallılar¹⁷
Elleri de mızraklı nice baba yiğitler
Nice baba yiğitlerimiz var ah kara toprak sende– vah kara toprak sende-*

*Şu dünyaya geldin geledi de neler gördün neler geçirdin
On iki İmam dergahından da dolular mı da içirdin
Anasının kucağından da küçük küçük yavrular mı uçurdun
Nice küçük küçük yavrularımız var ah kara toprak sende – vah kara toprak sende-*

*Kul Himmet'im diyordu gözlerimin yaşı çağladı da aktı
Hak bir ateş saldı da ciğerimi dağladı da yaktı
Anayın (annenin) sütü geldi de burnuna mı koktu
Nice analarımız var ah kara toprak sende – vah kara toprak sende-*

---

¹⁷ **Yallı:** Bakımlı, semiz

2.3. Aşağıdan Gelende de Acem Kokusu

AŞAĞIDAN GELEN DE ACEM KOKUSU (Ölüm Nefesi)

Yöresi: Çanakkale / Merkez Çiftlikdere Köyü

Kaynak Kişi: Ali Yavaş

Derleme Tarihi: 15.11.2015

Derleyen ve Notaya Alan: Sedat Çılgın

-saz-

2

-saz-

3

Aşa ğı dan ge len de a ce m de_ a cem de ko ku su_
ö lüm de di ğin de iç ler acısı gel de acı sı _

3

ya çır pı nı çır pı nı da ağ lar dı ağ lar dı
ya var git öl üm de (ğin_de) ne yin de kal dı

4

-saz-

a na sı _ gel de a na sı -
se nin de bizde gel de biz de dir

Şekil 11: Ölüm Nefesi (Aşağıdan gelen de acem kokusu) Ezgisinin Notasyonu
(Ek 3: Disk içerisindeki eser)

Aşağıdan gelirde acemde¹⁸ -acemde- kokusu

Ya- Çırpımı çırpımı da ağlarda anası – gel de anası-

Ölüm dediğinde içler acısı – gel de acısı-

Var git ölümden neyinde kaldı bizde -gel de bizdedir-

¹⁸ Acem: İran'lı

*Küçükten giydirdiler abayı¹⁹ -giy de abayı-
Kapı kapı gezdirdiler obayı -de obayı-
Mahrum koydular anayınan (anne ile) babayı
Var git ölümden neyinde kaldı bizde -gel de bizdedir-*

*Ölüm geldi içimizde kışladı (kış mevsimi)
Kışladı da bildiceğini (bildiğini) işledi
Gelinlik kızlarla koç yiğitlere başladı
Var git ölümden neyin kaldı bizde -gel de bizdedir-*

*Yaz gelince çayır çimen bitmez mi
Güz gelince bülbüller ötmez mi
Ölüm bizden aldığın yetmez mi
Var git ölüm neyin kaldı bizde -gel de bizdedir-*

*Yürü "Kul Himmet'im" ölüm geldi çağırıldı
Etrafını harman yeri gibi savurdu
Anayla babanın ciğerini savurdu
Var git ölüm neyin kaldı bizde -gel de bizdedir-*

---

¹⁹ **Aba:** Eskiden potur, hırka gibi giyecek yapımında kullanılan, yünden, yün dövülerek yapılan kaba, kalın bir tür kumaş.

2.4. Erenler Veliler de İkrar Yediler

ERENLER VELİLER DE İKRAR YEDİLER (İkrar Nefesi)

Yöresi: Çanakkale / Merkez - Atikhisar Köyü

Kaynak Kişi: Süleyman Gülnur

Derleme Tarihi: 17.11.2015

Derleyen ve Notaya Alan: Sedat Çılgın

Er en ler Ve li ler de İ_ krar ye di _ ler On iki
O kun du ter cü me ni niz dön dük de kıb le ye On iki

İ mam la ra da kur ba nım e ren ler
i mam la ra da kur ban nım e ren ler

Şekil 12: İkrar Nefesi (Erenler Velilerde İkrar Eylediler) Ezgisinin Notasyonu
(Ek 3: Disk içerisindeki eser)

*Erenler veliler de ikrar yediler
On iki imamlara da kurbanım erenler
Okundu tercümenimiz döndük de kibleye
On iki İmamlara da kurbanım erenler*

*Şahımız kimselere bulma bahana (bahane)
Bir zamanlar okundu okundu cihana
İmam Rıza lokmasında gelsin de meydana
On iki İmamlara da kurbanım erenler*

*Anamız Meryem'dir de babamız Cibril²⁰
Vücuttan ayrıldı hükmüne kabil²¹
Bizler şaha kurban etti de Ezrail (azrail)
On iki İmamlara da kurbanım erenler*

²⁰ **Cibril:** Cebrâil, Hz Muhammed 'e vahiy getiren melek.

²¹ **Kabil:** Gerçekleşebilir, olabilir, olanaklı

*Gülümü yedi kere yedi kere kırdılar
İbrahim peygamber sürüsüne kattılar
Etimi parça parça sofulara verdiler
On iki İmamlara da kurbanım erenler*

*Güzel şahım kanıma kanımı dökme
Eller ne derse desin sen ona bakma
Şahımız yürümedikçe postundan çıkma
On iki İmamlara da kurbanım erenler*

SONUÇ

Bu çalışmada Anadolu gelenekleri kapsamında önemli bir yere sahip olan “Tahtacı Türkmen Alevileri”nin, gelenekleri ve ritüelleri bakımından, kendine özgü kolektif bir yapı olmalarına değinerek, kültürel belleğin aktarımında neler yapıldığı üzerinde durulmuş ve bu aktarımda saz âşıklarının ya da Çanakkale bölgesindeki adıyla Sazandarların rolü incelenmiştir. Araştırma kapsamında yapılan saha çalışması, Çanakkale Bayramiç ilçesine bağlı Karıncalı ve Koşuburnu köylerinde, merkeze bağlı Atikhisar ve Çiftlikdere köylerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Alevilik inancına mensup Tahtacı Türkmenleri, yapılan literatür çalışmalarında mesleki açıdan farklı görüşlere yer verilmesiyle birlikte, genellikle tahtacıların ağaç işi ile uğraştıkları ve geçmişte “ağaççerleri” olarak tanımlandıkları doğrultusundandır.
- Günümüzde kentleşmenin etkisiyle çoğunluğu olmamak kaydıyla kırsal bölgelerde yaşayan tahtacıların endogamik ve monogamik yapılarını kısmen de olsa muhafaza ettikleri gözlenmektedir.
- Çanakkale bölgesi Tahtacı Türkmenlerinin Ayini-i Cem ibadetleri başta olmak üzere, farklı pek çok ritüel ve pratiklerinde Şamanist izlere rastlamanın mümkün olduğu görülmüştür.
- Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinin kültürel kimliklerinin, kolektif bir aidiyet duygusu ile yakın ilişkili olduğu görülmüş, bu bağlamda sazandarların inanç pratiklerinin aktarımındaki rolünün, büyük önem taşıdığı tespit edilmiştir.
- Sözlü gelenek unsurları dahilinde saz çalıp nefesler okuyan sazandarların Tahtacı Türkmenleri açısından doğumdan ölüme kadar olan süreç içerisinde inançsal kimliklerini pekiştirmede epik bir rol oynadığı, içinde yaşadıkları toplumun geçmişe dair hatırlatıcı sembollerini, kendi statülerini, Tahtacı Türkmenlerine ait kültürel belleğin aktarımını sağlaması açısından sözlü pratiklerin yaşatılması hususunda önemli role sahip oldukları görülmüştür.
- Sazandarların, Anadolu coğrafyasında farklı bölgelerde yaşan Alevi gruplarda hizmeti yürüten “zakirlik” geleneğinden pratikte farkının olmadığı görülmüştür. Statü itibariyle Sazandarlar kendilerini, Alevilikte “dede” makamından

sonra gelen veya yanında yer alan, kutsal bir görevi yerine getiren saz âşıkları olarak tanımlamaktadırlar.

- Anadolu müzik kültüründe ayrıcalıklı bir yere sahip olan bağlamanın, sazandar tarafından da geleneğin sürdürülmesi ve yaşatılması açısından önemli role sahip olduğu görülmektedir.

- Tahtacıların kırsal bölgelerden kentlere göç etmesi, “Ayin-i Cem” başta olmak üzere inanç sistemi içindeki pek çok hizmetin yerine getirilememesi gibi nedenlerle sazandarlar geleneğinin yaşatılması ve aktarılması konusundaki kaygılar oluşmuştur.

- Sazandarlar, günümüzde geleneğin usta-çırak ilişkisi ile aktarımının artık gerçekleştirilemediğini dile getirmişlerdir. Nitekim sahada geleneğin aktarımını sağlayacak olan genç sazandarlara rastlanılmaması bu saptamayı doğrulamaktadır.

- Çanakkale Tahtacı Türkmenlerinde nefeslerin, inanç sistemi başta olmak üzere çeşitli ritüellerde yer alan sözlü ve müziksel yapılar olduğu gözlemlenmektedir. Ancak sazandarlar müziksel yorumlamadan çok söz unsuru üzerinde durmakta sözlü kültür ve sözlü aktarım geleneğinin devamlılığını sağlamaktadırlar.

- Tahtacı Türkmenlerinin geleneklerinde dikkat çeken bir diğer önemli özellik, ölüm hadisesi üzerine yapılan ritüellerde Şamanist motiflerin günümüz Alevilik inancı ile harmanlanmış olmasıdır.

Bu sonuçlar göz önüne alındığında, Anadolu kültür mirasının önemli bir parçası olan Tahtacı Türkmen geleneğinin yaşatılması ve tanıtılmasına ilişkin sosyal bilimler alanında disiplinler arası (etnografik, etnomüzikolojik, antropolojik ve sosyolojik alanda) yapılacak çalışmalar önem kazanmaktadır.

E K L E R

- 1- Görüşme Yapılan Sazandalara Ait Resimler**
- 2- Sazandalarla Görüşme Soruları**
- 3- CD'de Yer Alan Nefes Örnekleri**

EK 1

GÖRÜŞME YAPILAN SAZANDARLARA AİT RESİMLER

Çanakkale ili Bayramiç ilçesi Karıncalı Köyü Sazandar Mustafa Kurt ve Eşi Yeter Kurt.

Çanakkale ili Bayramiç ilçesi Karıncalı Köyünden Sazandar Mustafa Kurt, Eşi Yeter Kurt

Çanakkale ili Bayramiç ilçesi Karıncalı Köyünden Sazandar Mustafa Kurt, Eşi Yeter Kurt ve Yeni Nesil Sazandalardan Mustafa Esen. 15.11.2015

Çanakkale ili Merkeze Bağlı Çiftlikdere Köyünden Sazandar Ali Yavaş (solda), Atikhisar Köyünden Sazandar Süleyman Gülnur (sağda). Yer Çiftlikdere Köyü. 17.11.2015

Çanakkale ili Merkeze Bağlı Çiftlikdere Köyünden Sazandar Ali Yavaş (solda), Atikhisar Köyünden Sazandar Süleyman Gülnur (sağda), Yer Çiftlikdere Köyü.
17.11.2015

Çanakkale ili Bayramiç ilçesi Koşuburnu Köyünden Sazandar Bektaş Gümüş (sağda), Karıncalı Köyünden Sazandar Mustafa Kurt (solda), yer Atikhisar Köyünde Bir Kahvehane. 09.01.2011

Çanakkale ili Merkeze Bağlı Atikhisar Köyünde Bir Kahvehane. Çiftlikdere Köyünden Sazandar Ali Yavaş Elinde Sazı İle Birlikte. 09.01.2011

EK 2

SAZANDARLARLA GÖRÜŞME SORULARI

- Kendinizi nasıl tanımlarsınız?
- Tahtacı olmayı nasıl tanımlarsınız?
- Tahtacılar nereden gelir kökenleri nereye dayanmaktadır?
- Tahtacıların inancı nedir?
- İnanç sistemi için sazandar kimdir? Kökeni nereden gelir?
- Neden sazandar olarak denilmektedir? Bu adı sizlere kim verdi? Tanımlamak için farklı isimlerde kullanılmakta mı?
- sazandarlığa ne zaman başladınız? Bir yaşı var mı? saz çalıp nefes okumayı nasıl öğreniyorsunuz?
- Bir sazandar sosyal yaşamında nelere dikkat etmeli (giyim, davranışı, varsa özel görevleri vs.)?
- sazandarın Tahtacı geleneklerindeki görevlerini ayrıntılı olarak anlatır mısınız? (Ayin-i Cem, ölüm, doğum gibi olaylar karşısındaki pratikleri ayrıntılı şekilde sorulmuştur).
- sazandarlar geleneği devam ettirebilmesi için ne kadar nefes bilmelidir? Hafızasında kaç nefes tutabilmelidir?
- Her olayda aynı nefesler mi, farklı nefesler mi okursunuz?
- Nefes sözleri hangi ulu aşıklara aittir?

EK 3

CD'DE YER ALAN NEFES ÖRNEKLERİ

1. Eser: Dinleyin Erenler De Ali'nin Ününü (Cem Nefesi) Mustafa Kurt
2. Eser: Ben de Şu Dünyaya Geldim Geleli (Ölüm Nefesi) Mustafa Kurt
3. Eser: Aşağıdan Gelen de Acem Kokusu (Ölüm Nefesi) Ali Yavaş
4. Eser: Erenler Veliler de Kırklar Yediler (İkrar Nefesi) Süleyman Gülnur

KAYNAKÇA

- AKDENİZ Serap, *Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2011.
- ASSMAN Jan, *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, 2.b, (Çev: Ayşe Tekin) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- AVCIOĞLU Doğan, *Türklerin Tarihi*, İstanbul, Tekin Yayın Evi, 1978.
- AYDENİZ Hüsnü, “Dini Semboller, Sembolün Anlam Kaybı ve Etkilerine Gelenekselci Bir Yaklaşım (Rene Guenon Örneği)”, *Ekev Akedemi Dergisi*, S.48, Erzurum, 2011, ss. 75-90.
- AYHAN Aydın, *Balıkesir ve Çevresinde: Yörükler, Çepniler ve Muhacırlar*, Balıkesir, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları. 1999.
- AYIŞIT ONATÇA Neşe, *Alevî Bektaşî Kültüründe Kırklar Semahı-Müzikal Analiz Çalışması*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007, ss. 32-35.
- BARS, Mehmet Emin, “Şamanizmden Tasavvufa, Şamandan Sufi/Veliye Değişim/Dönüşümler”, *Türkbilig*, 2018, ss: 167-186.
- BİRDOĞAN Nejat, “Anadolu Alevi Ocaklarının Kuruluşu, İşlevleri, Yayılımları” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, I.c, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, ss.5-16.
- BİRDOĞAN Nejat, “Tahtacıların Dünü”, *I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995, ss.418-449.
- BİRDOĞAN Nejat, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, İstanbul: Berfin Yayınları, 1995.
- BOYER Pascal, “Anılar Ne İşe Yarar? Hatırlamanın Biliş Ve Kültürle İlgili İşlevi” *Zihinde ve Kültürde Bellek*, (Ed. Cumhuri Öztürk, Çev. Yonca Aşçı Dalar) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015, ss:5-36.
- BOZKURT Güvenç, *Kültürün ABC'si*, 7.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- BOZKURT Fuat, *Semahlar*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- BULUT Ümit & Hüseyin BAL, “Sosyolojik Açından Tahtacı Gruplarının Araştırılması-Muğla Örneği”, *SBÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 36, 2015, ss: 81-102.

- CERRAHOĞLU Münir, “Türk ve Yunan Mitolojisinde ‘Şekil Değiştirme/Kuş Donuna Girme’ Motifinin Mukayesesi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2011, ss:269-285.
- CEYHUN Demirtaş, *Ah Şu Biz Karabıyıklı Türkler*, İstanbul: Cem Yayınları, 1997.
- CONNERTON Paul, *Toplumlar Nasıl Anımsar*, (Çev. Alaeddin Şenel) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- ÇIPLAK COŞKUN Nilgün, “Tahtacılar ve Tahtacı Ocaklarına Bağlı Oymakların Yerleşim Alanları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (Ed. Hüseyin Gümü) Sayı 68, Ankara: Gazi Üniversitesi T.K ve H.B.V.A.D. Yayınları, 2013, ss. 33-54.
- DEDEKARGINOĞLU Hüseyin, “Dünkü ve Bugünkü Alevilik”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (Ed. Gıyasettin Aytaş) Sayı 56, Ankara: Gazi Üniversitesi T.K ve H.B.V.A.D. Yayınları, 2010, ss. 327-348.
- DEMİRBAĞ İlknur, “Tahtacı Semahlarının Hareket Olarak İncelenmesi”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Derneği*, S.89, Ankara, 2019, ss. 71-81.
- DOĞUŞ VARLI Özlem, *Kültürel Kimliğin Değişim-Oluşum Süreci – Sürecin Kadın Kimliği ve Müziğine Yansımaları: Afyon, Trabzon, Kıbrıs, İstanbul Örnekleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- DUYGULU Melih, *Türk Halk Müziği Sözlüğü*, İstanbul: Pan Yayıncılık, 2014.
- ELIADE Mircea, *Images and Symbols*, New Jersey: Princeton University Press, 1991.
- ENGİN İsmail, *Tahtacılar “Tahtacı Kimliğine ev Demografisine Giriş”*, İstanbul: Ant Yayınları,1998.
- ERDEN Attila, “Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapılarından İzlenimler”, *I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Attila Erden) Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, ss. 53-66.
- EROL Ayhan, *İslam, Alevilik ve Müzik*, (Ed. Vural Yıldırım) İstanbul: Bağlam Yayınları, 2018.
- EROL Ayhan, “Alevi Kimliğini Diasporada Müzakere Etmek: Toronto Alevi Göçmenlerinin İfade Kültürü Pratikleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.56 Ankara, 2010, ss. 39-60.
- ERÖZ Mehmet, *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1990.

- GÖLPINARLI Abdülbâki, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969, ss:114.
- GÜRÂY Cenk, “Çubuk Ve Şabanözü Bölgeleri Alevi Köylerindeki Cem Geleneklerine Müzikal Açıdan Bir Bakış”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Derneği*, S.89, Ankara, 2019, ss. 97-117
- GÜRÂY Cenk, “Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Semâ Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Derneği*, S.87, Ankara, 2018, ss. 23-48
- HALBWACHS Maurice, *Kolektif Hafıza*, 1.b., Ankara: Heretik Basın Yayın, 2017.
- İLHAN M. Emir, “Gelenek ve Hatırlama: Belleğin Kültürel Olarak Yeniden İnşası” *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 10, Sayı 8, Ankara, 2015.
- JENKINS Richard, *Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik*, (Çev: Gül Bostancı), İstanbul: Everest Yayınları, 2016.
- KARTARI Asker, “Nitel Düşünce Ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım”, *Moment Dergi*, 4(1), SS 207-220, 2017.
- KAHYAOĞLU Sinan, Necdet ÇETİN, *Maraş'ta Ağaçeriler ve Hatıraları*, <https://teketekhaber.com/marasta-agaceriler-ve-hatiralari-2-13204h.html> (Erişim: 11.02.2018)
- KINLI, H. D., & YÜKSELSİN, İ. Y., Eşikler, müzikler ve liminalite: profesyonel Roman müzisyenler ve Bergama yöresi evlilik ritüellerindeki liminal rolleri. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 2016, ss:375-398.
- KUDAR Alibey, *Orta Asyadan Anadolu'ya Tahtakuşlar Rehberi*, İstanbul: Berdan Matbaası, 2001.
- KUM Naci, “Türkmen, Yörük Ve Tahtacılar Arasında Tetkikler, Görüşler”in İncelemesi”, *Türk Forklor Araştırmaları* s.69-71, İstanbul, 1949.
- KÜÇÜK Murat, *Horasan'dan İzmir Kıyılarına Cemaat-ı Tahtacıyan*, İstanbul: Nefes Yayınları, 1995.
- MUTLU Hüseyin Kahraman, “Balıkesir ve Batı Anadolu Yöresi Tahtacı Türkmenleri”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S: 6/1, 2011, ss:1503-151.
- MÜRTEZAOĞLU Serpil, “Kültürel Belleğin Ritüel Yoluyla Kuruluşu”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, (Ed. Işıl Altun), S.2, İstanbul: Pınarbaş Matbaacılık, 2012, ss. 344-350

- OLGUN Hakan, “İbadet, Ritüel ve Kurban”, *Milel ve Nihal*, (Ed. Şinasi Gündüz), Cilt 13, Sayı 2, İstanbul:, 2016, ss.82-99
- ONG J. Walter, *Sözlü Ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi*, 5.b. (Çev: Sema Postacıoğlu Banon) İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- ÖZDEMİR Ulaş, *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti*, İstanbul: Kolektif Kitap, 2016.
- RUBIN C. David, “Kolektif Anılar Olarak Sözlü Gelenekler: Genel Bir Bireysel Ve Kolektif Bellek Kuramı İçin Öneriler” *Zihinde ve Kültürde Bellek*, (Ed. Cumhur Öztürk, Çev. Yonca Aşçı Dalar) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015, ss:349-370.
- SARISIR Serdar, *İttihat Ve Terakki Dönemi Tahtacı Araştırmaları Niyazi Bey Ve Adana Bölgesi Tahtacıları*, Konya: Kömen Yayınları, 2012
- SLOBIN Mark, *Subcultural Sounds: Micromusic of West*, Middletown: Wesleyan University Press, 1992.
- SMİTH Philip & RİLEY Alexander, *Kültürel Kurama Giriş*, (Çev. İbrahim Gündoğdu, Selime Güzelsarı), İstanbul: Dipnot Yayınevi, 2016.
- SELÇUK Ali, *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, (Ed. Deniz Saraç), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- SÜMER Faruk, *Oğuzlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.
- TAMAY Sedat, *Tahtacı Semahları ve Mengi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- TEMUR Nezir, “Kültürel Bellek Bağlamında Deve Oyunu”, *Milli Folklor*, S.90, İstanbul, ss. 156-163, 2011.
- TURNER Victor, *Ritüeller Yapı ve Anti-Yapı*, (Çev: Nur Küçük), İstanbul: İttahaki Yayınları,2018.
- ULUOCAK Şeref, “Kazdağı Tahtacı Türkmen Kozmonolojisinde “Hakka Yürümek”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, (Ed. Hüseyin Gümüş), sayı 71, Gazi Üniversitesi T.K ve H.B.V.A.D. Yayınları, 2014, ss. 55-82.
- ÜÇER Cenksu, “Geleneksel Alevîlikte İbadet Telakkîleri”, I. *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V, Isparta:2005, ss.161-189.
- YILMAZ Ali, *Tahtacılar da Gelenek*, Ankara: C.H.P. Halkevleri Yayınları, 1948.

YÖRÜKAN, Yusuf Z, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, 4.b, (Haz. Turhan Yörükan) Ankara, T.C. K.B. Yayınları, 1998.

YÖRÜKAN Yusuf Z, *Alevi Bektaşî Tahtacı Nefesleri*, (Haz. Turhan Yörükan) İstanbul, Ötüken Yayınları, 2011.

Kaynak Kişiler

KURT, Mustafa, (Dık Mustafa), Karıncalı Köyü, Bayramiç, Çanakkale. (Görüşme Tarihi: 15. 11. 2015)

YAVAŞ, Ali, (Ali Amca), (2015), Çiftlikdere Köyü, Çanakkale (Görüşme Tarihi: 17. 11. 2015)

GÜRNUR, Süleyman, (2015), Atikhisar Köyü, Çanakkale (Görüşme Tarihi: 17. 11. 2015)

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	SEDAT ÇILGIN
Tez Adı	KÜLTÜREL BELLEĞİN TAŞINABİLİRLİĞİNDE ROL ALAN ETKENLER: ÇANAKKALE TAHTACI TÜRKMENLERİNDE SAZANDERLİK ÖRNEĞİ
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	MÜZİK ASD (TÜRK MÜZİĞİ TEORİSİ VE ETNOMÜZİKOLOJİ)
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tez Danışman(lar)ı	DOÇ.DR. ÖZLEM DOĞUŞ VARLI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :30.07.2019

İmza :

